

122 Mart 1974

Devlet Nüsh

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

OCAK 1974

İÇİNDEKİLER :

Atatürk Üniv.ne Bağlı Dede—Korkut Enstitüsü Kuruldu	Dr. KIRZIOĞLU
Nail Tan Milli Folklor Dalresi Başkanlığına atandı	T.F.A.
Şifa Dağıtan Aziz Mahmut Hüdâî Türbesi	Selçuk AYTAZ
Uysal — Walker Sözlü Türk Halk Hikâyeleri Arşivi	Kâmil TOYGAR
Bir Halk Kültürü Hazinesi : "Ramazannâme"	Yurdanur SAKAOĞLU
Kuman - Kıpçak Bilmeceleeri Üzerindeki Araştırmalar	Doç. Dr. K. ÖZERGİN
Âşık Veysel'in Heykeli Gülhane Parkı'nda Açıldı	T.F.A.
Saz Düzenleri Hakkında Bir İnceleme	Refik ÜNAL
Masal : Delinin Aklı	Numan KARTAL
Mart 1974 — 296 No.lu Sayımız Âşık Veysel Sayısı Olarak Çıkacak	T.F.A.
Mahmutgazi Köyünde Bayram, Mevlit, Hayırla İlgili Gelenekler	M. TUĞRUL
Son Kavuklu İsmail Dımbüllü ve Hayatı —I—	İhsan HİNÇER
Eğün'de Değişmecilik	Mehmet Hilmi GÜR
Halk Şiirimizde Turna	Ali Esat BOZYİĞİT

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 294

KURUŞ: 250

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

1974 58 177

800'den fazla şube ile
HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basın : . . . —)

PARKER
SUPER Quink
mürekkebi

solmaz

tıkamaz

Kaleminizi koruyan
SOLV-X
ihtiva eder

(Reklamcılık : — 2)

(Basın : 20946 — 60539 — 3)

**esnaf ve
sanatkâra**

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 294

OCAK 1974

YIL : 25 — CİLT : 15

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİNE BAĞLI

"Dede-Korkut Enstitüsü", Kuruldu

Yazan : Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU

Adapazarı — Arifiye Öğretmen Okulu'n-da Tarih Hocası bulunduğumuz sırada, Muhterem Ord. Prof. Dr. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri Bey'e gönderdiğimiz bir mektuptaki haber ve dileklerimiz. Erzurum'da çıkan günlük "HÜR SÖZ" gazetesinin 12 Ağustos 1960 günlü 1412 sayısında başyazı olarak, "Erzurum — (Atatürk Üniversitesi) İçin DEDE—KORKUT ENSTİTÜSÜ", başlığı altında, şöyle neşredilmişti:

"(Tarih Doktora Tezimi hazırlamak için, İstanbul'daki "Başbakanlık Arşivi" denilen Osmanlı Evrak Hazinesi'nden ibaret) Arşiv'de çalışmalarım esnasında, Mühimme Defterleri (ve "Tahrir Defterleri") kayıtlarından 929—978 Hicri (1523—1570) arasındaki zamanda, yalnız Erzurum Vilâyeti'nde: Gümüşhane, (İspir), Kiğı, Ardahan—Gümüşhane, (Tekman—Katrancık köyü gibi yerlerde) Firuze, Altın, Gümüş, Bakır ve Kurşun (ile Neft) olmak üzere 7 türlü maden'in işletildiği; Oltu—Baruthanesi, Erzurum—Darphanesi (ile Kiğı Maden'i'nde yapılan) yuvarlak/topgöllesi, fındık/tüfek—mermisi, nal, mısır ve benzerleri gibi madenî mühimmat ve âlât fabrikası hakkında, bol vesikalar buldum... Hele. Hakkâri Kültür ve Kurşunları ile, Möküş Altın ve Gümüşleri, Van Demirleri gibi madenler, bir dev hamlesiyle İmparatorluğun, Doğu—Anadolu'yu ihya ve imar ettiğini izaha yarıyor. Erzurum Ka'ası'nın tamirine ait geniş rapor hulâsaları da, bu meyanda bulunmaktadır. Artık Erzurum Üniversitesi, bir ilmî mecmua çıkarıp, bu gibi vesâiki de neşretmeli fikrindeyim."

"Arşivdeki araştırmalarımın çıkan bir başka netice de: İspir, Tortum, Artvin ve Pasın Hristiyanları'nın Türk olması, Oğuzluğu; ve (Kitâbı) Dede—Korkut'ta olduğu gibi; Kanturalı, Kazanbek, Korkut, (Bayındır, Oruz, Becan, Beyrek, Mamuk, Amıran)... gibi adlar taşımalarıdır. Hristiyan Kıpçak Türkleri'nin ve onlardan olan meşhur Atabekler'in (1268-1578) hüviyeti de, yine bu Arşiv kayıtlarından (ve) en ufak bir şüpheye meydan vermeden (1953'te İstanbul'da basılan) Kars Tarihi adlı eserimizdeki tezi takviye eder şekilde ortaya çıkıyor."

"Erzurum Üniversitesi'nde kurulmasını arzu ettiğim bir DEDE—KORKUT ENSTİTÜSÜ, bu yoldaki çalışmaları, (ayrıca) Gürcü ve Ermeni lisanslarıyla diğer Kafkas lehçelerini de tedkik etmesi; Revan ve Tiflis'te 1945—46 da dünyaya ilân edilen (Türkiye'mizden toprak koparmayı gözetken) plân ve gayelerle çalışan beş Enstitü'ye, tek başına mukabil ve muadil olarak, gerçek ilim yolunda tam bir millî Kültür Ka'ası olabilir. Acaba Gazetemiz, Millî Birlik Komitesi'nin dikkatini, bu pek mühim noktaya celbedebilir mi? Bu ihtir-

yacı çevreye duyurmak, hepimize düşen millî ve meslekî bir vazife oluyor, kanaatindeyim. Saygılarımla..."

★

Onüç yıl önceleri Erzurum — Atatürk Üniversitesi'nin kurmasını dilediğimiz "Dede - Korkut Enstitüsü", Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümü'nde artık gerçekleştiğinden, pek mutluyuz. Bu uğurda, Sayın Kars Valisi Alâettin Hüsnü ÖSKİPER'in, 1972 Ekim ayı ortalarında "Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Kutlama Ödeneği" fahşından Başkanlığımızdan aldığı yardımlar ile, bizzat kendilerinin, "Dede - Korkut Oğuznâmeleri"ni okuyarak, bu büyük millî - tarihî destanımızdan duyduğu heyecan'ın, büyük payı vardır. Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümü şerefine Kültür Müsteşarlığı'mızın, Dede - Korkut Kitabı'ndaki destanları bırakan Eski - Oğuzlar'ın çifte - başkendi "Ağca - Kala(k)" ve "Sürmelü" şehir örenlerini Arpaçayı sağında Digor ilçesinde ve Aras sağında İğdir ilçesinde olarak içine alan Kars'ta bir "Dede - Korkut Enstitüsü"nü kurulmasını uygun bularak, Sayın Valimizin isteklerini yerine getirmesi; bu Enstitüyü, ilmin gerçek hüviyetiyle çalıştırıp benimsenmesini üzerine alan Atatürk Üniversitesi'nin himmeti, gerçekten öğülmeye değer.

Başbakanlığımız, 145 bin lirayı "Dede — Korkut Enstitüsü"nü kuruluşu ve Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümü ile Kars Kurtuluşu'nun 53. Yıldönümünde başlatan, 30 Ekim — 7 Kasım 1973 Kars "Korkut - Ata Kültür Şenlikleri" için; 200 bin lirayı da, "Dede - Korkut Heykeli"ne sarfedilmek üzere, Kars Valiliği emrine göndermiştir. Atatürk Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mustafa Kemal BİYİKOĞLU ile, Edebiyat Fakültesinden dört ve Ziraat Fakültesi'nden bir görevli Kars'a gelmişti. Davetlilerden İstanbul'dan gelen Sayın Orhan Şaik GÖKYAY ile eşi Ferhunde GÖKYAY, Ankara'dan gelen A. Hikmet DİZDAROĞLU ve şehirden katılan Öğretmenler ile Halktan bir kalabalığın huzurunda, — Seçim Yasağı'na uyularak — tören yapılmadan, 2 Kasım 1973 Cuma günü saat 10.30'da, Kars Valisi Sayın Alâettin H. ÖSKİPER'in açış konuşması, Sayın Rektör'ün, "Dede - Korkut

Enstitüsü"nü Atatürk Üniversitesi bünyesine alınmasına dair konuşması ile, Dede - Korkut Kitabı üzerine araştırma ve yayınlarıyla büyük emeği geçen Sayın Orhan Ş. GÖKYAY'ın, sonra da A. Hikmet DİZDAROĞLU'nun konuşmasını müteakip, Vilâyet Konağı karşısında bulunan ve taşınan bir okuldan boşalan iki katlı büyük bir bina, "Dede - Korkut Enstitüsü" olarak açılmıştır. Burada Ankara'dan Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü'nün, Mikrofilm Başuzmanı Sayın Şükrü SEZENER ile önceden gönderdiği koleksiyonundan seçilen "Dede - Korkut Kitap Sergisi"nde, yerli ve yabancı dillerdeki eserler görüldü. Bu sergide: makaleler, ayırbasımlar ve 8—14 Ekim 1973 te Ankara'daki "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri"ne sunulmuş üç yeni bildirinin metin ve özetleri bile yer almıştı.

Kars - "Korkut - Ata Kültür Şenlikleri": a) Millî Oyunlar, b) Millî Piyes Temsili c) Şehir ve Çevrenin Gezilmesi, ç) "Dede - Korkut Semineri Konferans ve Bildirileri", d) Saz Şairleri'nin Yarışmaları ve Fasılları gibi zengin bir programla, dokuz gün sürdü. Konferans ve bildiri verecek davetlilerden, İstanbul'dan Sayın Emekli Prof. Dr. Ahmet CAFEROĞLU, Ankara'dan Milli Kütüphane Genel Müdürü Sayın Dr. Müjgan CUMBUR ve Eski Millî Folklor Enstitüsü Müdürü Sayın Cahid ÖZTELLİ, türlü sebeplerden, Kars'a gelememişlerdi. Gelenlerden: A. Hikmet DİZDAROĞLU, "Dede - Korkut Destanları" (31 Ekim); Tugay'dan bir Genç Subay, "Dede - Korkut Kitabı'nda Anılan Silâhlar" (1 Kasım) adlı birer konferans verdiler. Orhan Ş. GÖKYAY, "Dede - Korkut Kitabı'nda, İslâmî Unsurlar" (2 Kasım) ve "1960 tan Bu Yana Dede - Korkut Destanları Üzerinde Çalışmalar" (3 Kasım) adlı iki bildiri; Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, "Dede - Korkut Oğuznâmeleri Coğrafyası ve Bunlar İçinde Kars İli'nin Yeri" (3 Kasım) adlı bir konferans ile, "İç - Oğuz / Üç Oklar Kolu'ndan Şor - Şamsoldın/Yukarı Kür Bölgesi Elbeğleri - Çenasadanlı Orbelli - Orbelyan Hanedanı" (4 Kasım) ve, "Dede - Korkut Oğuznâmeleri'nde Dört Yön'ün Dört - Reng'e Göre Anılması (Doğu - Gök/Gökçe, Güney - Ala/Kızıl, Batı - Ak/Akça, Kuzey/Kara/Karaca)" (4 Ka-

sım) adlı iki bildiri sundular.

Erzurum - Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne resmen bağlanan Kars - "Dede - Korkut Enstitüsü"nde, daimi bir gelir kaynağı olmak üzere, Kars Valiliği, Tuzluca - İğdir arasındaki Aras ırmağı sağ kıyılarında, son yıllarda "mahmuzlar" yaptırılarak kazanılan dört bin dönümlük sınırboyu topraklarından, 200 dönümlük yeri, kavak dikilmek üzere, "Dede - Korkut Ormanı"na ayırmıştır. İleride, bu ormanın arazisi genişletilecek ve Aras ırmağımızın sağ kıyıları ağaçlandırılarak, Enstitü'ye de sağlam yıllık gelir temin edilmiş olacaktır. Kasım 1973 sonunda Edebiyat Fakültesi'nin hazırladığı "Dede - Korkut Enstitüsü Yönetmeliği", gerekli Kurullardan geçip, "Resmî Gazete"de yayınlanınca, yürürlüğe girecek ve Enstitü'ye bir Müdür tayin edilip, bir de Yönetim Kurulu, Fakülte'nin ilgili bölümlerinden seçilecektir. Böylece, Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümü'nde, Kars gibi "Türkiye'nin Doğu - Kilidi, Serhad Beldesi"nde kurulan "Dede - Korkut Enstitüsü"nde: Araştırma Merkezi, Arşiv ve Kütüphane yapılacak; araştırma, derleme ve incelemeleri tanıtan yıllık veya altı aylık bir "Dergi" çıkarılacaktır. Böylece, Türk edebiyatının dünya ölçüsünde en büyük eseri sayılan Dede - Korkut Oğuznâmeleri'nin: Coğrafya, Tarih, Dil, Edebiyat, Sosyoloji, Sanat ve Etnografya ile Millî - Töre yönlerinden yazılı ve ağızda yaşayan izleri, bilim ışığı ile aydınlığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Bu kuruluşu hazırlayıp, benimseyen: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'nı, Kars Valiliğini ve Erzurum - Atatürk Üniversitesi'ni gönülden kutlar; bu Enstitü'de çalışacak ülkücü aydınlarımıza başarılar dileriz.

MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ BAŞKANLIĞI'NA NAIL TAN ATANDI

Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkan Vekili Sevgi Babaoğlu, Ankara Etnografya Müzesi Müdür Vekilliğine atanmıştır. Aynı Daire Başkan Yardımcılarından Nail Tan da Başkanlığa getirilmiştir.

Her iki arkadaşımıza da yeni görevlerinde başarılar dileriz. T.F.A.

Bize gelen KİTAPLAR

● Mustafa Necati KARAER : "KARACAOĞLAN". Hayatı, Sanatı ve edebî kişiliği, Şiirleri, Karacaoğlan Sözlüğü, Koşmalar - türküler - destanlar, Semaller - var sağılar ve Sözlük, Tercüman 1001 Temel Eser, No. 26, 19,5x13 Cm. boyunda, 380 sayfa, 10 lira.

● Vehbi Cem AŞKUN: "YERME VE GÜLDÜRÜLER". Halk edebiyatında, İsteme adresi: Hamamıyolu Caddesi, No. 123/14, Eskişehir. 20x13 boyunda, 90 sayfa, 5 lira.

● Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU : (Emir Mustafa): "Ramazannâme". Önsöz, İçin'deki manilerin adları, Müellife ve esere dair, Mani metinleri, Lügatçe, Tıpkıbasım, Tercüman 1001 Temel Eser, No. 22, 19,5x13 boyunda, 312 sayfa, 10 lira.

● Charles H. SHERRILL — Alp ILGAZ: "Gazi Mustafa Kemal". 1932 — 1933 yılları Amerikan Elçisinin kaleminden, Tercüman 1001 Temel Eser: 23, 19,3x13 boyunda, 236 sayfa, 10 lira.

● C.P. SNOW — Aysel USLUATA: "İlk Kültür". Bilim ve edebiyat, Varlık Faydalı Kitaplar: 136, 16,5x12 boyunda, 140 sayfa, 8 lira.

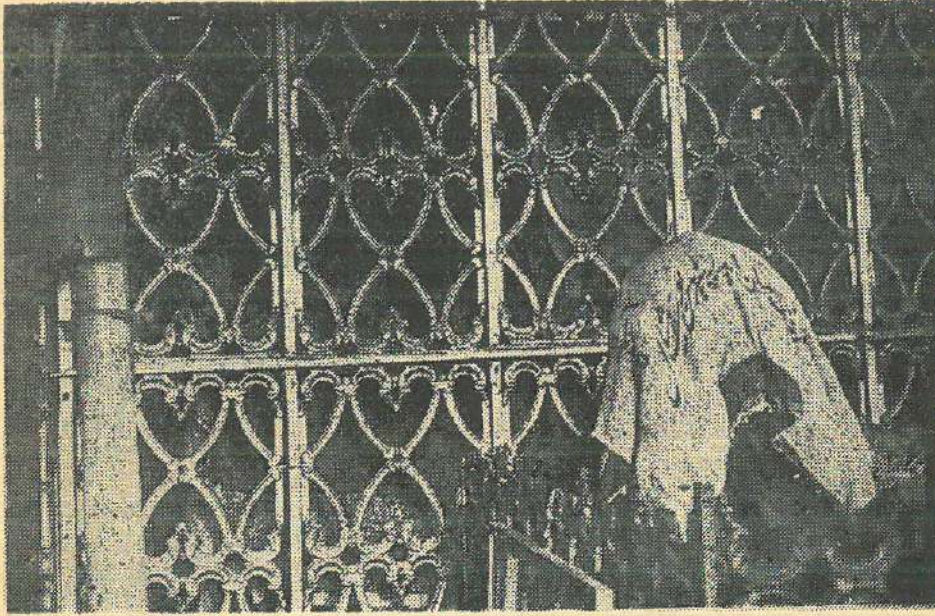
● Refik Necdet AKTAŞ: "Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı." Giriş, Metin ve Kaynakça, Varlık Faydalı Kitaplar: 137, 16,5x12 boyunda, 296 sayfa, 15 lira.

● Muhsin DURUCAN: "Bir Tutam Şiir". Millî - Eğitsel ve sosyal şiirler. İsteme adresi: M. Durucan, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü - Senirkent. 20x14 boyunda, 48 sayfa, 250 kuruş.

● Tülin E. BAYHAN : "Ünitemiz Sakarya". İlkokul programına uygun olarak hazırlanmıştır. Sakarya ili bütün yönleriyle tanıtılmaktadır, İsteme adresi: T.E. Bayhan, Seyfeler İlkokulu Öğretmeni, Ak-yazı, 23x17 boyunda, 32 sayfa, 360 kuruş.

Şifa Dağıtan Aziz Mahmut Hüdâî Türbesi

Yazan : Selçuk AYTAZ

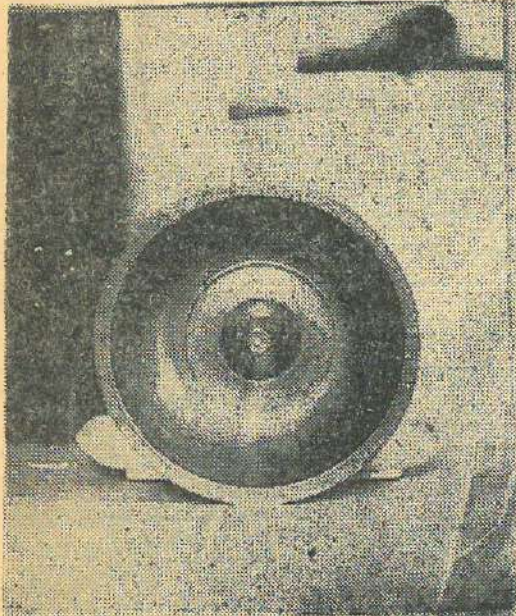
Resim : 1

İstanbul Türbeler bakımından çok zengin bir şehirdir. Türk meşhurlarının hatıralarını ebedileştirmek maksadıyla yapılan Türbelerin pek çoğu mimari bakımdan da birer değerdir.

Bu türbelerle, İstanbul halkının hâtırası- nı yaşatmaya lâyık gördüğü kişiler sadece tarihi şahıslar değildir. Pek çok din adamı, İstanbul'un fethi sırasında şehit düşen büyük askerler ve Evliyâ mertebesine ermiş kişilere de türbeler yapılmış ve bunlar zamanla halkın ziyaret yeri halini almıştır. Eyüp'te Eyüp Sultan ve Çifte Sultanlar Türbesi, Kocamustafapaşa'da Sümbül Efendi Türbeleri, Ayvansaray'da Yâvedut Sultan, Zeyrek'te Zembilli Ali Efendi'nin ve Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdâî'nin Türbeleri bunların en güzel örneklerindendir.

Fetih senesinden beri Evliyâ Türbelerini ziyaret etmek, İstanbul halkında bir anane haline gelmiştir. Bilhassa Kandil Ramazan ve Bayram günlerinde İstanbullular, koruyucu olarak telâkki ettikleri bu büyükleri ziyaret ederler, onların ruhuna dua edip, Tanrıdan onların aracılığı ile, başta şifâ olmak üzere çeşitli dileklerde bulunurlar.

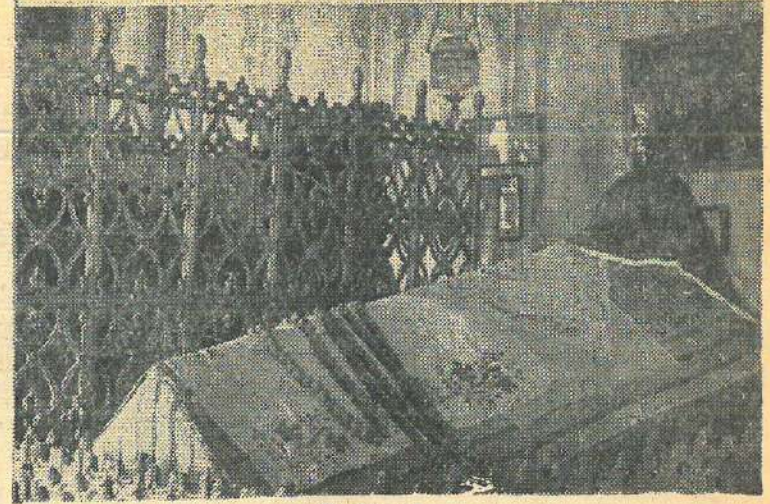
Türbesi en çok ziyaret edilen İstanbul Evliyalarının arasında hiç şüphesiz Üsküdar'daki "AZİZ MAHMUT HÜDÂİ" gelir. Aziz Mahmut Hüdâî, 16 ncı asrın ikinci yarısı ile 17 ci asrın başına rastlayan 88

Resim : 2

yıllık ömründe büyük bir teselli kaynağı olmuş, bugün vefatından üç buçuk asır geçmiş olmasına rağmen İstanbulluların hürmet ve sevgisinden bir şey kaybetmemiştir.

AZİZ MAHMUT HÜDÂİ KİMDİR?: 1541 (948 H.) da Koçhisar' da doğduğu rivayet edilir. Medrese tahsili görmüş olup Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenmiştir. 1575 (H. 983) senesinde Bursa' da Kadı ve Ferhadiye Medresesi müderrisi olarak çalışırken. Şeyh Muhittin Üftade'nin tesiri altında kalarak her şeyi terk ile ona intisap etmiştir. "Hüdâî" ismi de ona Şeyh Üftade

Resim : 3

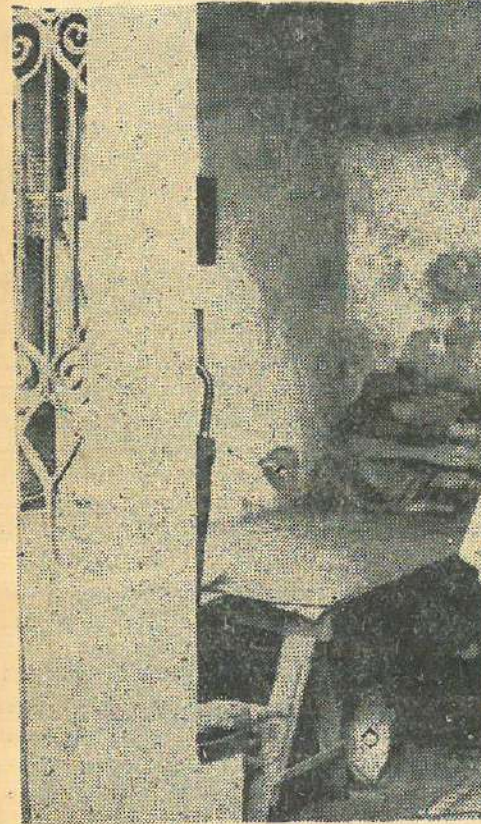
tarafından verilmiştir. Gene Şeyh Üftade'nin emri ile İstanbul'a gelmiş, önce Küçük Çamlıca'da bir çilehanede bir süre kalmış, sonra Üsküdar'a, bu gün türbesi bulunan tekkeye yerleşmiştir. Vefat ettiği 1628 (1038 H.) senesine kadar buradan ayrılmamış, zamanını hayır ve ibadet ile geçirmiştir. Celvetiye Tarikatini kurmuş ve pek çok kimseye feyz vermiştir. Osmanlı Padişahlarından Ahmet I, Deli Mustafa, Genç Osman ve Murat IV devirlerinde yaşamış, çok hürmet görmüştür.

TÜRBENİN TIP FOLKLORUNDAKİ YERİ : Aziz Mahmut Hüdâî Türbesi, İstanbul Tıp Folklorunda önemli yer işgal eden ziyaret yerlerinin başında gelir. Çok sayıda hasta, şifâ için türbeyi ziyaret eder, dertlerinden kurtulacaklarına inanırlar. Türbede halkın şifâ maksadıyla kullandığı vasıtalar şunlardır :

1) Aziz Mahmut Hüdâî'nin sandukası başında boyları birer metreye yaklaşan iki mum vardır. Çocuk sahibi olamayan kadınlar bu mumlardan küçük bir parça kopartıp yutarlar. Bu surette çocuk sahibi olacaklarına inanırlar (Resim 1).

2) Türbede, içinde şifa âyetleri bulunan "Sarılık Tasları" vardır. Sarılığa yakalanan hasta bu taslarla üç gün su içmelidir (Resim 2).

3) Aziz Mahmut Hüdâî'nin sandukası yanında, 1004 senesinde vefat ettiği rivayet edilen oğlu "Evliyâ Mehmet Muhtar Efendi"nin sandukası bulunmaktadır. Ve-

Resim : 4

fat ettiğinde 8 yaşında bir çocuk olmasına rağmen, Evliya Mehmet Muhtar Efendi'nin sandukası çok büyüktür, zira çocukta pek çok kerametler görülmüş, babasının izinde olduğuna hükmedilerek kendisine Evliya ve Efendi denilmiş ayrıca büyüklüğüne uygun olarak geniş bir sanduka yapılmıştır. Sandukanın üzerinde bulunan yeşil kuşak doğumda zorluk çeken kadınların beline bağlanır. Bu surette doğumun son derece kolay olacağı inancı vardır.

4) Gene Evliya Mehmet Efendinin sandukası yanında iki küçük pencere vardır. Özellikle sarılık, zafiyet geçirmekte olan hastalara buradan alınan bir avuç toprak su ile karıştırılmak suretiyle içirilir.

5) Ruh ve akıl hastaları gene Evliya Mehmet Muhtar Efendinin sandukası üzerinde bulunan tesbihlerden geçirilir ve okunur (Resim 3).

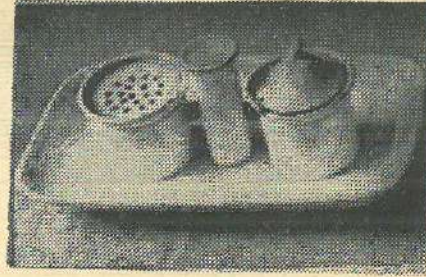
6) Bu gün nöbetçi türbedar odası olarak kullanılan odaya eskiden akıl hastaları kapatılırdı. Hasta önce okunur, sonra gömlek giydirilerek odaya konurdu. Şayet zararlı ise odanın duvarında bu gün de

Resim : 5

mevcut bulunan büyük demir halkaya (Resim 4-5) bağlanırdı.

7) Aziz Mahmut Hüdâî Türbesi'nde bulunan ve bir rahle üzerinde muhafaza edilen hokka takımı ile (Resim 6) kabakulaklı çocuğun yanağına Kur'an âyetlerinin

Resim : 6

den yazılır. Aynı takım nazar muskası yazmak için de kullanılmaktadır.

8) Hazret-i Hüdâî Sebili'nden çekilen su da kutsal sayılmakta ve her türlü hastalık tedavisi için kullanılmaktadır. Hasta sudan bol bol içer ve elini yüzünü yıkar.

9) Türbe yanında bulunan Aziz Mahmut Hüdâî Camii'nde, her cuma günü selâ verilmeden önce hastaya ait mendil, başörtüsü gibi küçük bir eşya müezzinin cebine konur. Müezzin bu eşyalarla beraber selâ verir. Eşya sonra sahibine iade edilir ve sahibi tarafından kullanılır. Hasta eğer konuşması gecikmiş bir çocuk ise, o takdirde, müezzine verilecek bir üzüm tanesidir. Selâdan sonra üzüm çocuğa yedirilir.

10) Hasta bebeklerin kundakları türbeye bırakılır. Cuma günleri kundak okunur ve tekrar kullanılmak üzere anneye iade edilir.

Aziz Mahmut Hüdâî Türbesindeki halk sağlığı folklorunu toplarken, en kıymetli kaynak, türbenin vefakâr Türbedarı Sayın "Mustafa DÜZGÜNMAN" olmuştur. Yardımlarından dolayı kendisine teşekkürü borç bilirim.

Bayrı, Mehmet H., "İstanbul Folkloru", (2. baskı), Baha Matbaası, 1972, İstanbul.

Okan, Aysel., "İstanbul Evliyalari". Yenigür Matbaası, 1968, İstanbul.

Senocak, Kemalettin., "Seyyid Aziz Mahmut Hüdâî, Hayatı, Eserleri". İslâm Neşriyatı, 1970 İstanbul.

Türk Folklor Arşivleri :

Uysal - Walker Sözlü Türk Halk Hikâyeleri Arşivi

Yazan : Kâmil TOYGAR

zı: 1 7/8 ve 3 3/4 i.p.s. saniyede ing), vardır.

Bantla tesbit edilmiş sözlü malzeme arşivine gösterilen sekiz küçük bölüme ayrılmaktadır:

- 1 — Tabii olaylarla ilgili hikâye ve masallar
- 2 — Zekâ oyunlarına dayanan hikâye ve masallar
- 3 — Güldürücü hikâye ve masallar
- 4 — Ahlâki hikâye ve masallar
- 5 — Destanlar
- 6 — Din adamları ile ilgili hikâye ve masallar
- 7 — Fıkralar
- 8 — Diğer folklorik malzemeler.

Bantlardaki sözlü malzeme kısmen İngilizceye çevrilmiş ve daktilo edilerek 200 sayfalık 10 cilt halinde arşive konulmuştur. Türkçe metinler henüz daktilo edilememiştir. Şimdiki halde elde bulunan

Prof. Dr. Warren S. Walker I. Uluslararası Türk Folklor Semineri'nde tebliğini okurken..

Türk folklorunun çeşitli alanlarında devlet kuruluşları, özel kuruluş ve amatörler dışında yabancı ülkelerdeki teşekkül ve üniversitelerde yoğun çalışmalar yapılmaktadır.

Bu küçük tanıtma yazısında Amerika Birleşik Devletleri Teksas Eyaleti Lubbock şehrinde bulunan ve Teksas devlet üniversitelerinden biri olan "Texas Tech University" kütüphanesinde Üniversitenin özel bir fonundan faydalanmak suretiyle aynı üniversite öğretim üyelerinden Prof. Dr. Warren S. Walker (1) ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İngiliz Filolojisi öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ın müştereken kurdukları "THE UYSAL — WALKER ARCHIVE OF TURKISH ORAL NARRATIVE" ele alınmaktadır.

Arşivde 1962 yılından bugüne kadar Türkiye'de tesbit edilmiş ve halen sözlü gelenekte yaşamakta olan masal, halk hikâyeleri ve fıkralar toplanmaktadır.

Texas Tech University arşiv için gerekli yardımı yapmakla beraber masrafların çoğu arşivistlerce karşılanmaktadır.

Arşivde bugün yaklaşık olarak 200 kadar 1,5 millik poliyester bant (kayıt hi-

Prof. Dr. Uysal ve Walker Bolu — Gerede çevresinde derleme çalışmalarında

malzemenin 50 cilt tutacağı tahmin olunmaktadır.

Uzun bir süre Türkiye'de kalan Prof. Dr. Wolfram Eberhard'ın yurdumuzdan derlediği "Türk Halk Hikâyeleri ve Destanları Koleksiyonu" (20 bant kadar) bu arşive maledilmiştir.

Bir Halk Kültürü Hazinesi : "Ramazanâme,,

Yazan : Yurdanur SAKAOĞLU

Milleti meydana getiren unsurların en mühimlerinden birisi de, şüphesiz kültürdür. Günümüzde çeşitli ilim dallarına konu olarak ele alınan kültürün halka ait olanı, gerek sahasının genişliği, gerek konusunun çeşitliliği gibi sebeplerle pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Memleketimizde folklor / halkbilgisi olarak bilinen bu saha, çeşitli üniversitelerimizce de ayrı birer dal olarak ele alınmaya başladıktan sonra daha da ilgi görmeye başlamıştır. Hatta sıcaklığına söyleyeceğimiz aşağıdaki nokta, bu husustaki görüşümüzü teyit etmektedir. 8—12 Ekim 1973 tarihleri arasında Ankara'da topla-1. ULUSLARARASI TÜRK FOLKLOR SEMİNERİ'ne katılan yerli ve yabancı araştırmacıların çokluğu, Türk Halk Kültürü'nün kazandığı genişliği göstermesi bakımından sözü edilmeye değer bir noktadır.

Halk Kültürümüz pek çok anonim malzemeyi içine almaktadır: Masallar, efsaneler, bilmece, atasözleri, mâniler, âdetler ve inanmalar gibi. Bunlar arasında, hemen hepimizin hafızasında birkaç örneği bulunan mâniler geniş bir yer işgal etmektedir. Hidrellez, düğün, saya gezmesi gibi çeşitli toplantılarda söylenen mânilerin en bol örneğini Ramazan ayında söylenenler meydana getirmektedirler. Sayın Dr. A. Çelebioğlu'nun yeni harflere aktardığı *Ramazanâme* adlı bir mâni yazmasını, içine aldığı 1475 mâni ile başlı ba-

şına bir hazine saymak gerekir. Tercüman 1001 Temel Eser serisinin 22. kitabı olarak neşredilen bu eser, ayrıca sahasındaki bir boşluğu doldurması bakımından da ayrı bir değer taşımaktadır. Dr. Çelebioğlu'yu buhayırlı çalışmasından ötürü tebrik ederiz.

Sayın nâkil, metinlerin başına ilâve ettiği "Müellife Dair" (s. 15—17) başlıklı bölümde bir müellif bulma çabası içinde görülüyor ki, bu, kanaatimizce doğru değildir. "Esere Dair" (s. 17—27) olan bölümde ise eser her yönüyle incelenip metinlerdeki bazı hususlar açıklığa kavuşturuluyor. "Şekil Hakkında" (s. 27—30), "İmlâ Hakkında" (s. 30 — 31) ve "Bazı Dil ve İfade Hususiyetleri" (s. 31 — 37) gibi bölümlerde ise eseri tamamlayıcı mahiyette bazı bilgiler vermektedir. Burada ki bilgilerin hemen hepsi metinlerin tahlilinden elde edilmiştir.

Esas metinler 39. — 276. sayfalar arasında yer almaktadır. Bu 1475 mâniyi 14 sayfalık "Lügatçe" ve 8 sayfalık "Özel İsimler Fihristi" takip etmektedir. Neden-se bu son iki bölüme sayfa numarası verilmemiştir. Keza, yedisini esas metne, dördü taşbasmalı "Bekçi Baba"ya ait olan "Fotoğraflar" bölümü de numarasız sayfalarda yer almaktadır.

Eserin bu kısa tanıtılmasından sonra gözümüze çarpan bazı hususiyetlerine temas edelim :

a) OKUMA ÜZERİNE: Fotoğrafları ve

hazırlamış ve yayınlamıştır. (Bu neşriyatın bir kısmı Milli Folklor Araştırma Dairesi İhtisas Kitaplığında bulunmaktadır.)

I. Uluslararası Türk Folklor Semineri'nde Türk folklor uzman ve bilginlerinin yakından tanıdıkları Prof. Dr. Walker ve değerli bilim adamı Sayın Uysal'ı gerçekleştirdikleri bu arşivden dolayı kutlamak isteriz.

Arşivin açık adresi :
Archive of Turkish Oral Narrative
Texas Tech University
P. O. Box 4185
Lubbock, Texas 79409 — U.S.A.

rilen 7 sayfadan çıkardığımız şu okuma hataları muhakak ki dikkatsizlik neticesidir.

274. ve 275. sayfalarla 6. fotoğrafta yer alan 1465 numaralı mânideki *Hak* kelimesi *Hem* diye okunmuş. Ayrıca aynı mânide aslı "*ziyade*" olan kelime *güşad* ve *şad* ile kafiye bağı sebebiyle *ziyâd* olarak okunmuş. Halbuki dal'dan sonra açıkça görülen bir 'he' harfi vardır. Hece sayısını artırdığı için de ziyâd (e) şeklinde gösterilmeliydi.

40. sayfada ve 7. fotoğrafta yer alan 7 numaralı mânideki *şek* kelimesi *şevk* olmalıdır. Bu, belki de bir tertip hatasıdır.

b) BİLGİ ÜZERİNE: Bunların da bir kısmı okumaya dayanmaktadır. Metinler hâreketi olarak verildiğine göre İstanköy Adası'nı Astanköy olarak okumak doğru değildir. Doğrusunu bulmak için atlasa bakmak kâfi idi. Acaba Rodos'un yazılışı da elif ile mi, de, Rodos diye okunmuş, bilemiyoruz. (122. sayfa, 517. mâni).

Şekil ve dolayısı ile kafiye bahsederken 342 numaralı mâninin gösterdiği hususiyete temas etmemek, bizce eksiklikler. Bütün mısraları kafiyesiz olan bu mâniyi, eğer bir tertip hatası yoksa, mutlaka tespit etmek gerekirdi.

Bazı fasıl'lar başlı başına birer masal tekerlemesidir. Altı Kişi faslı (s. 74), yel ile Yuf faslı (s. 152), Fener Çaldırma faslı (s. 207) gibi. (Birincisinin benzeri bir metin Boratav'ın tekerleme tipleri kataloğunda 50—A'da kayıtlıdır: 'Le "Tekerleme", Paris 1963').

Eser hakkında bir bilgi vereceği için bu kadarı ile yetiniyoruz. Yalnız Sayın Çelebioğlu'nun okuyamadığı kelime ve mısralarla ilgili sayfaların fotoğraflarının

verilmemesi düşündürücüdür. Hiç değilse, belki bu tür kelimelerden birkaçı okuyucular tarafından değerlendirilebilirdi.

Dr. Çelebioğlu'nun da belirttiği gibi, metinlerden bilhassa destan tarzında yazılanlarında görülen tahkiye etmedeki başarı övülmeye değer. Birbirinden güzel olan bu tahkiyelere örnek vermiyoruz; açacağımız herhangi bir sayfada güzel bir örneğini bulmak mümkündür.

Her halde pek azı nâkilin dikkatsizliği olan, fakat çoğu tertipten ileri gelen pek çok imlâ hatasından ayrı sayfada olanlarından aldığımız şu bir-iki örneği, ilgililerin dikkatini çekmek için bilhassa sunuyoruz.

Ramazan — Ramazân (s. 39)

Eyyübsultan — Eyyüb Sultan (s. 228)

Kadir Gicesi — Kadir Gecesi (s. 229)

Ayrı birer harf olmalarına rağmen LUGATÇE'de N—O—P, U—Ü, V—Y harfleri bir arada mütalâa edilmişlerdir. Keza, ÖZEL İSİMLER FİHRİSTİ'nde de C—Ç, I—İ, U—Ü harfleri aynı şekilde verilmişlerdir. Alfabemizin bütünlüğü açısından bu tutumu tasvip etmiyoruz. Her harf müstakilen değerlendirilmelidir.

Ayrıca LUGATÇE'de A. H ve Z harflerinde alfabetiklik vasfı zaman zaman kaybolmaktadır: avn'ın atâ'dan, halli'nin hâkıpay'den, zibâ'nın zi'den evvel gelmesi gibi.

Kültürümüzün pek çok köşesine ışık tutan böyle bir eserin neşrinin ne kadar övsek, Tercüman Gazetesi'nin ne kadar tebrik etsek azdır. Temennimiz, Tercüman'ın bu tür eserlere sık sık yer vermesidir. Teferruatta görülen bazı aksamaların da düzeltilmesi ile bu seri, Türk Kültürü için vaz geçilmez bir kaynak olacaktır.

Yıllık aboneli : 30,

altı aylık aboneli : 15

liradır.

Yurt dışı senelik abone :

\$ 5, £ 2, DM 12

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmayan yazılar
İstenince geri gönderilir.

Dizgi ve baskı:

Halk Matbaası
İstanbul

Sahibi ve Genel Yayın MÜdürü : İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul , Tel: 22 49 74

(TÜRK) HALK BİLGİSİ (FOLKLOR) DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR.

Kuman - Kıpçak Bilmeceleri Üzerindeki Araştırmalar

Yazan : Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN

XI. yüzyılın ortalarından başlamak üzere, yeni bir boylar göçü ile Doğu Avrupa bozkırlarına birbiri arkasından iki Türk boyu daha geldi. Kuzeydoğu Türkistan'da yaşayan "Kumanlar", Çin'deki Kara-kıtaaylar'ın baskısıyla batıya yönelmiş, onlardan kısa bir süre sonra da, yukarı İt-tiş yöresinde bulunan "Kıpçaklar" yola çıkmışlardı. Uzun süren göç sırasında, aralarında yol üzerinde buldukları bazı Peçenek ve Uz uruklarını da alan bu iki boy, sonunda Karadeniz'in kuzeyindeki geniş bozkırlar (=Kıpçak bozkırı), merkez olmak üzere, bir boylar-birliği devleti kurdular. Bu devlet, bölgenin tarihinde kuzeyde Rus knezliği, batıda Macar kralığı ve güneyde Bizans İmparatorluğu ile mühim siyasi-askeri münasebetlerde bulundu ve 1225'lerdeki Moğol akınları sırasında çöktü. İstila devresinin ilk ezikliği geçtikten sonra, yeni kurulan Altın-ordu devleti içinde, yarı bağımsız bir hanlık olarak bir süre daha tarih sahnesinde kaldılar.

Kuman-Kıpçak kültürüne ait elimizdeki en eski yâdigâr, "Codex Cumanicus (Kuman külliyatı)" adı verilmiş bir elyazmasıdır. XIV. yüzyılın başlarında ve bir görüşe göre Macaristan'ın doğu kesiminde, başkasına göre Kırım yöresinde meydana getirildiği tahmin edilen bu eserin, aslında Kuman-Kıpçaklar arasında hristiyanlığı yaymak için çalışan Alman ve Venedikli fransiskan keşişleri kalemile ayrı-ayrı yazıldığı biliniyor. Bununla birlikte, bu iş için hazırlanmış elyazmasında, dil (Kıpçak türkçesi sözlüğü ve dilbilgisi notları) ve halk edebiyatı (atasözleri, bilmeceler, bir kaç hristiyan ilâhisi ile müzik parçası ve dua çevirileri ile ilgili değerli derlemeler bulunuyor. Bütün bu malzeme, Kuman-Kıpçak boyları kültürünü oldukça aydınlatan pek değerli bilgiler sağlamaktadır.

Elyazmasında, Venedikli bir keşişin lâtin yazısıyla derlediği metinler 55 yaprak, Alman keşişlerin derlediği gotik yazılı kısım ise, 27 yaprak tutar. Her iki defter, yine aynı yüzyıl içinde birleştirilmiş ola-

rak, bugün Santa Marcus kitaplığı (Venedik)'inde bulunuyor. Codex Cumanicus'daki derlemeler, çağın yetersiz ve tutarsız imlâsıyla yazıldığı için, metinlerin kendi fonetiğine uyan şeklini elde etmede pek çok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Sözü edilen derleme, önce Macar bilgini Géza Kuun tarafından yayımlanıp lâtinceye çevrilmiştir (1). Aynı elyazmasının tipkibasımı ile dikkatli bir sözlük dizini, daha sonra Danimarkalı türkolog Kaare Grönbech yaptı (2).

Bilmece'nin Türk toplumunun edebiyat folkloru içinde ayrı ve mühim bir yeri vardır. Bu, müsterek zekâsından doğduğu toplumun, kendi görüş tarzını anlatmak üzere, günlük hayat, çevre ve eşyayı manzûm yahut yarı-manzûm kalıplar içinde ve belli kavramlar ile tarif ederek soran bir zekâ oyunudur. Zekâ oyunu gelenek ve şeklinin Türk toplumunda pek eski bir geçmişi olmalıdır. Nitekim, Türk dünyası'nın daha XI. yüzyılda varlığı bilinen bilmecelerinin, şimdilik en eski örneklerini (46 bilmece), yukarıda tanıtılan Codex Cumanicus'da bulmaktayız. Kuman-Kıpçak bölgesinin bu bilmeceleri, elyazmasının ikinci bölümünde bir yaprağı önlü-arkalı dolduruyor (60 a—b yp).

Codex Cumanicus'da bulunan ve elimizdeki en eskilerini teşkil eden Kuman-Kıpçak bilmecelerinin tam bir cedveli, cevap sözcüğü ve şekil özellikleriyle aşağıda gösterilmiştir :

- (1) Köbelek (= kelebek) (dörtlü, aa?a)
- (2) Kına (dörtlü, aa?a)
- (3) Işlık (= ağaçlı dağ) (tek satır)
- (4) Uru (= tahıl kuyusu) (ikili, aa)
- (5) ... (= yıldızlar ?) (ikili, aa)
- (6) Yumurtka (tek satır)
- (7) (cevapsız) (dörtlü, abab)
- (8) ... (dörtlü, abab)
- (9) uzu...? (ikili, ab)
- (10) Turna (ikili, aa)
- (11) Kuş süt (= yokluk) (dörtlü, aaaa)
- (12) ... — ...? (dörtlü, aabb)
- (13) Tin (= ruh) (dörtlü, abcc)
- (14) Kaig bile balık (dörtlü abcd)

- (15) Karing yav (= iç yağı) (dörtlü, aaba)
- (16) Etikden beg barmak (tek satır)
- (17) Tülkü cigin (= tilki kuyruğu) (ikili, aa)
- (18) Töve (= deve) (ikili ?, ab)
- (19) Keregi (= yurt çatısı) (tek satır)
- (20) Tünglik ?) (ikili, ab)
- (21) Khuun (= kavun) (tek satır)
- (22) (Tünglik ?) (ikili, aa)
- (23) Sırıkx (= olta) (ikili, ab)
- (24) Uzengi (ikili, ab)
- (25) Khamış (tek satır)
- (26) Khamış başı (tek satır)
- (27) Kirpi (tek satır)
- (28) İlan (= yılan) (tek satır)
- (29) Bıçak (ikili, aa)
- (30) Kök bile yıldus (= Gök ile yıldız) (ikili, ab)
- (31) Koy bogu (= koyun pisliği) (tek satır)
- (32) Kuyas—ay—yıldus—(tang ?) (= güneş...) (ikili, ab)
- (33) Bey kulunlagan (= kulunlama) (ikili, aa)
- (34) İt (ikili, aa)
- (35) Us (= akıl) (ikili, ab)
- (36) Ot (= ateş) (ikili, aa)
- (37) Bıçak bile bilegü (dörtlü, aaaa)
- (38) Keme (= gemi) (tek satır)
- (39) Eşik (= kapı) (tek satır)
- (40) Eşik (= kapı) (tek satır)
- (41) Khoz (= ceviz) (ikili, ab)
- (42) Kuymış (= kuyruk kemiği) (altılı, abcded)
- (43) Kirpi (ikili, aa)
- (44) Tutgan kişi (= esir) (altılı, abbccc)
- (45) Bezergen (= bezirgan) (iki dörtlü, abcd)
- (46) Yıl kelgen — Kaz (dörtlü, abab)

Şimdiye kadar eksik bir deyimle, sadece "Kuman" diye adlandırılmış, bu Kuman — Kıpçak bilmeceleri külliyatı, gerçekten hem dil ve hem de halk edebiyatı bakımlarından çok değerli bir derlemedir. Bunlar, bir kere Türk bilmecelerinin elimizdeki en eskileridir. Tarih sırasıyla onlardan sonraya ait bulunanlar ise, ancak XIX. yüzyıl ortalarında toplanmışlardır. Sonra üzerinde çalışmaya imkân verecek bir sayıda olmaları, "karşılaştırmalı araştırma" için eşsiz değerdedir. Külliyattaki bilmeceler nadir değil, sık söylenenlerindendir. Nitekim, karşılaştırmalı yolda

yapılmış bir araştırmada, hemen hepsinin çağımız Türk toplumlarında da bilindiği görülüyor. Bunlar bir de şekil bakımından ve bu şeklin bütün Türk dünyası'ndakilere uyması bakımından da mühimdirler. Codex Cumanicus'un bu değerine rağmen, onda derlenmiş metinler, yukarıda belirttiğim üzere, yetersiz bir imlâ ile kaleme alınmış bulunmalarından dolayı, diğerleri gibi bilmeceler de doğru okuma ve anlam verme bakımından, henüz kesin şeklini alamamıştır. Gerek kuzeydoğu türkçesinin en eski metinlerinden biri olması, gerek bu kusurlu imlâsından dolayı, bilmece külliyatı bir kaç dilbilgini tarafından ele alınmış ve metinlerin doğru okunması yolunda bazı görüşler de ileri sürülmüştür. Bu bilgilerden Batılılar ve yayımları, sırayla şunlardır :

1. W. Radloff : "Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus". Mémoire de l'Académie de St. Petersburg, 7 eme série, XXXV, nr. 6 (1887). 132 sa.
2. Willy Bang : "Über die Rätsel des Codex Cumanicus". SBPrAkW, XXI/1 (Berlin 1912). 334—353). sa.
3. J. Németh : "Die Rätsel des Codex Cumanicus". ZDMG, LXVII (1913). 577—608. sa.
4. A. N. Samoylovich : "K istorii i kritike Kodeks Kumanikus". Doklady Ak. Nauk SSSR, Ser. B (1924). 86—89. sa.
5. S. E. Malov : "K istorii i kritike o Kodeks Kumanikus". Izv. Akad. Nauk SSSR, (1930). 348). 375. sa.
6. J. Németh : "Zu den Rätseln des Codex Cumanicus". Körösi Csoma Archivum, II (1930). 366—367. sa.
7. A. Kurşanov : "K izučeniyu komanskikh zagadok". Vopr. İst. i Dikal. Kazakhs. Yaz. II (Alma-ata 1960). 167—176. sa.
8. Andreas Tietze : The Koman riddles and Turkic folklore. California 1966.

Türkiye'de ise, bildiğime göre, Kuman-Kıpçak bilmecelerini, ilk önce Necib Âsım Yazıksız tanıttı ve yedi bilmecenin metnini verdi (3). Daha sonra Abdülkadir İnan, bir yazısında bunları ele aldı (4).

Bir de Şükrü Kurgan. W. Bang'ın yukarıda anılmış makalesinden alarak, Kuman - Kıpçak bilmecelerinden bahsetti ve on altısının metni ile Türkiye türkçesine çevirisini verdi (5).

Codex Cumanicus'daki bilmeceler üzerine eğilen sekizinci Batılı dilbilginin Andreas Tietze, şimdiye kadar bir dilci olarak Türk dilinin daha çok Osmanlı alanındaki titiz ve istifâdeli araştırmaları ile tanınmıştı. Kuman—Kıpçak bilmeceleri konusunda, 1960'da ilmi iki tebliğinden sonra, "Kuman bilmeceleri ve Türk-dilli folklor" adını taşıyan yeni eseri (6) ile değişik bir alanda, tarihî Türk dili bilgisi ve Karşılaştırmalı Folklor Araştırması alanlarında karşımıza çıkmıştır. A. Tietze, Amerika'ya göç etmeden önce, İstanbul Üniversitesi'nde bulunuyordu. Şimdi ise orada, California Üniversitesi'nin Şarkiyat bölümü başkanıdır.

A. Tietze'nin çalışması üç kesim sayılabilir. Bunların ilki, "Giriş (Introduction)" bölümüdür (ix — xiv, sa.). Dilci, bu kısımda başlıca dört husus üzerinde duruyor: (a) Kuman bilmeceleri üzerinde önceki çalışmalar (bunları kısaca tanıtıyor) (b) Kuman bilmecelerinin umumi Türk bilmeceleri ile olan ilgisi (bunlar da; zaman, yer, din, siyasi sınır ve alan uzaklığına rağmen aralarında birlik bulunduğunu, aynı kökten çıktıklarını, Kuman — Kıpçak bilmecelerinin bu kökün elimizdeki en eski örnekleri olduğunu belirtiyor...), (c) Kuman bilmecelerinin şekil özellikleri (satır sayısı kafiye dizisi hece sayısı, cevap şekli, konular vb, bunların çağdaş şekillere uygunluğu...), (d) Eserin elyazmasındaki yazısı ve onun çeviri—yazı işaretleri (elyazmasının kendi imlâsı ve bunun araştırmadaki karşılıkları vb.)

Eserde, kesimlerin ikincisi asıl "Bilmeceler (The Riddles)" e ayrılmıştır (1—140. sa.). Burada, Kuman—Kıpçak Türkleri'ne âit olup, Codex Cumanicus'da derlenmiş bulunan 46 tane bilmecenin metni tek—tek ele alınmıştır. A. Tietze her bilmecenin, kendinden önce teklif edilmiş okuma ve anlam verme şeklini naklettikten sonra, derlenmiş Türk bilmeceleri arasındaki benzerlerini tesbite çalışmış ve böylece doğruya en yakın olduğunu kabul

ettiği metni ortaya koymaya çalışmıştır. Metin karşılaştırmalarında Türk dünyası'ndan Altay, Azerbaycan, Başkır, Çuvaş, Gagavuz, Hakas, Kaç, Kara—kalpak, Karayım, Kazak, Kazan tatarı, Kırgız, Kırım Osmanlı, Kırım tatarı, Kumandin, Mişer tatarı, Nogay, Nogaybek, Osmanlı (Türkiye anlamında), Özbek, Sagay, Sarı—uygur, Şor, Türkmen, Tuva, Yakut ve Yeni—uygur topluluklarının bilmeceleri kullanılmış ve eşleri ortaya konulmuştur.

"Bilmeceler"den sonra, eklerdiyebileceğimiz üçüncü ve son kesim geliyor (141—160. sa.). Bu bölümde ise önce, bilmecelerin A. Tietze tarafından yapılmış İngilizce çevirilerinin toplu bir cedveli (Table of Translations, 141—146. sa.), ondan sonra ikinci metin bölümünde kısaltmayla gösterilmiş bilmece araştırma ve derlemelerinin tam bir listesi (Works cited in abbreviation, 147—150. sa.) geliyor. Bu kısımda, Türk dünyası'nın bilmece derlemelerine ait zengin bir bibliyografya verilmiştir. Bunların arkasında artık iki dizin vardır: birincisi bilmece metinlerinde bulunan Kuman—Kıpçak türkçesi sözcüklerin (352 sözcük) dizini (Index of Koman words, 153—156. sa.) ve ikincisi gerek Kuman—Kıpçak bilmecelerinin, gerek karşılaştırmada ele alınmış diğer bilmecelerin karşılık sözcüklerine göre hazırlanmış bir dizini (Index of Riddle answers, 157—160. sa.) dir.

Codex Cumanicus'da yetersiz imlâ ile tesbit edilmiş bilmeceleri ele alan A. Tietze, bu çalışmasında metinleri tek—tek incelerken, kendinden önce ileri sürülmüş onarma ve anlam verme şekillerini de gözden geçirdikten sonra, asıl Türk dünyası'nın zengin bilmece külliyyatından derlenmiş, eş, benzer, yakın veya şekilce ilgili bütün bilmecelerle karşılaştırıp, bir çeşit "metin tesisi" gibi, doğru şekli bulma yolunda sağlam adımlar atıyor. Böylece tarihî dilbilgisi yardımıyla bazı görüşler ileri sürme yerine, daha inanılır, daha gerçek belgelerle her metnin köküne yaklaşıyor.

Şimdiye kadarki eserlerinden bilinen dikkati ve titizliği ile bu konuya eğilen A. Tietze, onu daha ileri götüren bir inceleme ortaya koymuştur. Bilmece külliyyatını

böyle yeni bir görüşle ele aln araştırmacının bu araştırması dil, alanında olduğu kadar, "Karşılaştırmalı Folklor Araştırması" yolunda da gerçekten istifadeli ve örnek bir eserdir (7). Ancak eserin bütün olgunluğu yanında, söz konusu elyazmasının Kuman—Kıpçak bilmecelerini toplayan iki sayfasının tıpkıbasımını vermemesi, basit fakat mühim bir eksiklik sayılabilir. Bir de, külliyyatın son bilmecesi (nr. 46. Yıl kelgen ve Kaz), iki ayrı parça olarak düşünülemez miydi?

A. Tietze'nin araştırmasının asıl değeri, Türk dili ve halkbilgisi alanlarında yeni bir yolu, galiba ilk önce, başarıyla denemiş olmasıdır. İmlâsı kusurlu Kuman—Kıpçak bilmeceleri ele alındığında, önceki bilginlerin yaptığı gibi, Türkçenin tarihî dilbilgisi ile Kuman—Kıpçak türkçesi üzerinde şimdiye kadar yapılmış bütün çalışmalar göz önünde tutularak, kusurlu imlâyı onarıp "metni tesisi" yolu düşünülebilirdi. Halbuki bu araştırmada başka bir yol denenmiştir. Bu, Batılı bilginlerin sık kullanıldığı "Karşılaştırmalı Folklor Araştırması" dır. Bilindiği gibi, toplumu ele alan içtimâî bilimlerin hepsinde, üzerinde çalışılan konunun bazı unsurları yetersiz kaldığı takdirde, onlar "Karşılaştırma" ve "Benzetme" yollarıyla incelenir. Bu iş için de, çeşitli milletlerin, hatta yeryüzünün birbirinden çok uzaklardaki ve üstelik kökleri pek ayrı toplulukların verilerinden faydalanılır ve eksik unsurlar bütünlenip, anlaşmaya çalışılır. Halbuki Türk dünyası için, araştırmalarda böyle yabancı toplumlardan Benzetme veya Karşılaştırmalar'a ihtiyaç yoktur. Bugün Avrasya'nın pek geniş bir alanında yayılmış bulunan Türk toplulukları arasında, kendi içtimâî tabaka, safha ve değişmelerin hemen her devresini yaşayan, çeşitli unsurları yer—yer saklayanları bulunmaktadır. Bu imkân-yeryüzünün başka milletlerinde yoktur. O halde, Türk topluluklarında içtimâî bilimler açısından yapılacak bütün araştırmalarda, Karşılaştırma ve Benzetmeler için, yine diğer Türk topluluklarından istifade edilmeli ve aranılan unsurlar onlar arasında incelenmelidir. İşte, A. Tietze'nin burada üzerinde durulan çalışması, bu gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Yedi—Sekiz yüzyıl öncesine âit Kuman—Kıpçak bilmecelerinin, çağımızdaki dağınık Türk topluluklarında bilinenlerle karşılaştırılması ve elde edilen sonuçlar, Halkbilgisi'nde olduğu kadar, asıl içtimâî bilimlerin bütün alanlarında dikkat edilmesi gerekli bazı gerçekleri de ortaya çıkarmıştır. İçtimâî bilimlerde üzerinde durulacak her konu, dil alanında olduğu gibi, Avrasya'da yaşayan bütün Türk topluluklarının verileriyle ele alınmalıdır. Artık bundan böyle, Türk halkbilgisi'nin bütün konularında yapılacak araştırma ve incelemelerde, yaygın Türk dünyası'nın her topluluğunda aynı hususdaki derlemeleri de göz önünde tutmak, bunları Karşılaştırma veya Benzetme yoluyla inceleyerek sonuca varmak, kaçınılmaz bir bilim zorunluğu hâlinde dir.

(1) Géza Kuun : Codex Cumanicus. Bibliotheca ad templum Divi Marci Venetiarum. Budapestini 1880.

(2) K. Groenbech : Codex Cumanicus. Copenhagen 1936. "Monumenta Linguarum Asiae Majoris. I"; Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus. København 1942 (tanıtma : Saadet Çağatay : "Codex Cumanicus sözlüğünün başlığı dolayısıyla". DTCF Der., II/5 (1944). 759—772).

(3) Necib Âsım : "Kıpçak türkçesine dair". Dâr. Edebiyat Fak. Mecm., 1/4 (Eylül 1932), 380—388, iki levha.

(4) İnan : "Codex Cumanicus bilmecelerine dair". Kopuz, 1/3 ve 4 (1939).

(5) S. Kurgan : İzahlı eski metinler antolojisi. Ankara 1943. 145—149. Bu konuda ayrıca bk. A. von Gabain : "Die Sprache des Codex Cumanicus". Ph. Turc. Fundamenta. I. Wiesbaden 1959. 46—47; P. N. Boratav — İ. Başgöz : "Les Devinettes". aynı yer. II. Wiesbaden 1964. 86—87.

(6) Andreas Tietze : The Koman Riddles and Turkic Folklore. California 1966. xiv — 160 sa. "University of California Publ., Near Eastern Studies, vol. 8".

(7) A. Tietze'nin hazırladığını öğrendiğim Türk dünyası'nın bütün derlenmiş bilmecelerini bir araya getiren büyük külliyyatını bir an önce yayımını beklediğimizi belirtmek isterim.

Âşık Veysel'in Heykeli Gülhane Parkı'nda Açıldı

Âşık Veysel Şatıroğlu'nun heykeli Gülhane Parkında açıldığı gün Âşıklar saygı duruşunda bulundu. Sazlarını Veysel'i kucasına bıraktılar. Sonra da şiirler okudular.

Yirminci Yüzyılımızın büyük ve değerli sazşairi Âşık Veysel 21 Mart 1973 salı günü hayata gözlerini yummuştu. 1894 yılında Şarkışla'nın Sivrialan köyünde dünyaya gelen Veysel, 1931 yılında Sivas'ta yapılan Âşıklar Bayramında Ahmet Kutsi Tecer'in dikkatini çekmiş, 1933 de Cumhuriyet'in 10. yıldönümünde yazdığı "Cumhuriyet Destanı" Hakimiyeti Milliye Gazetesinde yayınlanmış, ünü bütün Yurda yayılmıştır.

Âşık Veysel'in ölümü üzerine Hürriyet Gazetesi bir "Âşık Veysel Heykel Kampanyası" açmış, çeşitli kuruluşlar ve Veysel'i sevenler 400.000 liraya yaklaşan bağışta bulunmuştu. Hürriyet Gazetesi bu bağışla Sivrialan Köyünde Büyük Ozan'ın değerine layık bir anıt - mezar yaptırmış, ayrıca Sivrialan Köyü'ne elektrik enerjisi verilmesi için Türkiye Elektrik Kurumu'na 100 bin lira yatırmıştır.

Heykeltraş Kenan Yontuç tarafından

yapılan Âşık Veysel'in heykeli büyük ve parlak bir törenle 24 Kasım 1973 tarihinde İstanbul'da Gülhane Parkında Vali Kemal Şentürk'ün eliyle açılmıştır. Törende büyük ozan sevenlerle büyük bir halk topluluğu bulunmuştur.

Önce Hürriyet Müessesesi Müdürü Nezih Demirkent konuşmuş, onu Vali Kemal Şentürk'ün konuşması izlemiştir. Daha sonra Orlan Şaik Gökyay Veysel'in sanatını dile getirmiş, Ümit Yaşar Oğuzcan, Tahir Kutsi Makal, Şemsi Yastıman, Âşık Harbi, Âşık Davut Sulari, Âşık Zülfikâr Divani, Âşık Ali Atalay, Âşık Fikret Ünal, Âşık Perişan Derviş, Âşık Hüdayi, Âşık Sefil, Âşık Ali Fuat Cuma, Âşık Kerem-oğlu, Âşık Serdarî, Âşık Ali Rıza Yalçın, Âşık Süleyman Temeltas, Âşık Hikmet Can anılarını dile getirdi, sözle şiirle Veysel'i anlattılar. Bağlama sanatçısı, Faruk Öngay Âşık Veysel'in türkülerini okudu ve çaldı.

Saz Düzenleri Üzerine Bir İnceleme

Yazan : Refik ÜNAL

XI. Karacaoğlu (1973) Şenlikleri dolayısıyla 8-9-10 Haziran günleri görevli olarak Mut'a gittim. Şenliğe çok sayıda Âşık ve saz sanatkârı gelmişti. Burada etüd ettiğim saz düzenleri hakkındaki bilgileri aşağıda sunuyorum.

Saz Düzeni: Ayarlama : Akord etme: Bu üç tâbir de kullanılmaktadır. Akord kelimesi yabancıdır, fakat klâsik çalışanlar bu kelimeyi kullanırlar.

Düzen ise çok çeşitli mânalara geldiğinden az kullanılıyor.

Ayarlama veya ayar etme deyiminin ise son Dil Kurumu yayınlarında kullanılması öneriliyor.

Saz denilince bütün çalgılar akla gelmekte ise de Anadolu'da sadece milli çalgımız olan ve asırlar boyu yüce milletimiz tarafından kullanılan âlet kastediliyor.

Mut'ta âşıklarla yaptığım konuşmanın neticesi aşağıda belirtilmiştir. Ancak, onlar kendi bilgileri nisbetinde cevap vermişlerdir. Bu konu tüm Anadolumuz'da araştırılmaya muhtaçtır. Hem de yaşadığı yerlerde yapılmalıdır.

Âşıkların sazları aynı ayarda idi. Şöyle ki:

Bu ayara ÇÖĞÜR diyorlar ve İran'dan geldiğini bilhassa Kars'lı ve Erzurum'lu âşıklar ısrarla söylüyorlar.

İnce tel : Alt tellerle aynı

Orta tel : Cim alt tele ayarlı (Bam cime ayarlı)

Kalın tel : Üstlerde bama ayarlı.

Sazları şöyle ayırıyorlar: Teller ince olursa Bağlama, biraz kalın olursa Çöğür Düzeni, daha da kalın olursa Divan olur. diyorlar.

Şöyle sıralama yapıyorlar :

- 1 — Veysel düzeni,
- 2 — Bağlama düzeni, ki, sazın do perdesinde karar verir.
- 3 — Bozuk düzeni, orta teller alt tellere ayarlı.
- 4 — Çöğür düzeni.
- 5 — Ali Ekber düzeni, cura çalarsa bağlama, büyük çalarsa divan denilmektedir (1).

Saz düzeni: Bu düzen orta Anadolu'nun doğu kısmında çok kullanılır. Niğdeliler bu düzene Niğde düzeni derler.

Bu düzende ekseriyetle ikinci tel (ORTA) biri ince diğeri kalın aralığı olarak oktav incisi alta gerilir ki bunun incesine zil ismi verilir.

Bağlama düzeni — Kütahya :

Bağlama düzeni — Afyon :

Ümmü (Ümmi) düzeni — Afyon :

Bozuk düzen — Kütahya :

Kütahya'dan başka bir Bozuk düzen örneği :

- 1 — Takım : Do
- 2 — Takım : Re (Biri beyaz - iki sarı)
- 3 — Takım : Sol - Sol - Sarı bir oktav kalın.

Her takım üçerden oniki tel ve üç takımdan meydana gelir.

Üç tele dokunulduğu zaman :

- 1 — Tam sekizli,
- 2 — Büyük ikili,
- 3 — Büyük dokuzlu,
- 4 — İki tam beşli,
- 5 — Bir tam dördütlü :

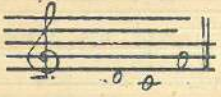
Şimdiye kadar tetkik ettiğimiz düzenleri şöyle tasnif edebiliriz:

İkişerden 2 takım 4 tellisine : *CURA*.
İkişerden 3 takım 6 tellisine : *ŞEŞBER*,
Üçerden 12 tellisine de : *BOZUK*, denilmektedir.

Başka saz düzenlerini de ekleyebiliriz :
Bergama :

Bağlama :

Yeksani Veya Hicaz :

Edirne Veya Huzzam :

Ferai (Zeybek) :

Altı telli bağlama düzenine örnek :

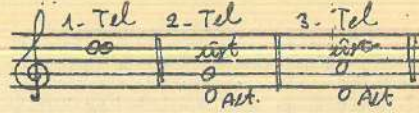
Altı telli (cim) telî düzeni:

Ferruh Arsunar'ın derlediği Kütahya Düzeni :

- 1 — Tel : Lâ
- 2 — Tel : Re
- 3 — Tel : Sol

Dikkatimizi çeken sadece Koroğlu Düzenidir ki yalnız Koroğlu çalınır :

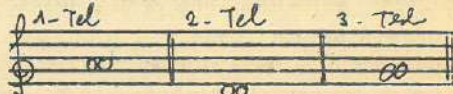
Bağlama düzeni : Türkmen Bozlağı (Altı telli) :

Saz Düzeni : Avşar bozlağı bu düzende, Çukurova yöresinde çalınır :

Saz düzenine başka bir örnek, Ankara yöresinde çalınmaktadır :

Başkaca Bozuk Düzen örnekleri ise şunlardır :

Yukarıdaki örnekler, M. Ragıp Gazimi-

Delinin Aklı

Derleyen : Numan KARTAL

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, cinler cirit oynarken eski hamam içinde bir adamın üç oğlu varmış. En büyüğü akıllı, ortancası deli, en küçüğü de akıllı imiş.

Çocukların babaları ölmüş, iş başa düşmüş. Geçim dünyası bu, mide değirmen taşı durmadan öğütür. Çalışmak gerek diye düşünmüşler, pazarcılık etmeye karar vermişler. Büyüğü en küçüğüne bu hafta pazara gidelim demiş, ortancaya da sen kapıyı bırakma diye tembih etmiş.

Düşmüşler yola, gelmişler pazara. Almışlar alacaklarını, satmışlar satacaklarını. Yapmaya koyulmuşlar köye dönüş hazırlıklarını. Bir aşağı bir yukarı derken efendim bir de ne görsünler pazar yerinde, evin kapısı ortanca kardeşin sırtında, geziyor pazar yerinin sokaklarında. Öfkelenmişler, öfke ile sirke baldan tatlıdır demişler, ama ya sabır diyerek ortanca kardeşlerinin yanına gelmişler. Sormuşlar :

— Kardeşim, niçin geldin?

Ortanca kardeşi kan ter içinde derin bir soluk almış, çanağından fırlayan gözleriyle ağasına bakmış. Sonunda :

— Pazara geldim, demiş.

Ağası :

— Bu kapı ne? demiş.

Ortanca kardeşi istifini bozmadan karşılık vermiş :

— Sen bana kapıyı bırakma dedin, ben de kapıyı bırakmadım, yüklendim geldim demiş.

hâl (Kösemihâl)'in çalışmalarından alınmış olup mukayese vermek imkânı bakımından konulmuştur.

Doğru neticeye varabilmek için konu, yerel ve bölgesel araştırmaya muhtaçtır, kanısındayım.

(1) Veysel ve Ali Ekber Düzeni deyimi bu muasır sanatçılar yetistikleri yörelerin geleneksel düzenini seslendirdiklerinden ötürü kullanıldığı kanısındayız.

Deliyle tartışılmaz demişler, tartışmayı bırakıp eve gelmişler. Sonunda deliyle iş görenin hali budur demişler, evi bir daha ona bırakmamaya yemin etmişler.

Aradan aylar yıllar geçmiş, büyük oğlanla en küçük oğlan evlenmişler, muradlarına ermişler. Olmuş çocukları, nur topu gibi oğulları. Deli kalmış yalnız başına, gündüz gece vururmuş başını evin taşına.

Derken bir gün yola koyulmuş. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, altı ay bir güz gitmiş, varmış Kaf dağına. Orada oturmuş şeytan taşına, başlamış onlarla konuşmaya. Derdini anlatmış, derman dilemiş, Kaf dağlarını aşmış varmış Hindistan'a. Hindistan'da periler ülkesi varmış. Oraya gitmek dilemiş, ama yedi denizle yedi dağı aşması gerekmiş. Sabretmiş, sabreden derviş murada ermiş, sonunda periler ülkesine varmış. Amanın orada ne güzeller otururlar, delileri koca diye beklerlermiş. Hoş karşılamışlar deliyi, sergilemişler önünde kendilerini. Seç seç al beğen al demişler, hepsi de kendisini deliye beğendirmek için can atmışlar. Sonunda deli birini beğenmiş, periler padişahından evlilik izni alınmış. Düğün dernek kurulmuş, davullar vurulmuş. Kırk davul kırk zurna çalmış, kırk gün kırk gece düğün dernek edilmiş. Sonunda deli muradına ermiş. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kervetine.

(Anlatan : Mehmet Telci, Kusca Köyü, Adapazarı, 1958).

AŞIK VEYSEL

ÖZEL SAYIMIZ

Dergimizin Mart 1974 tarihli ve 296. sayısını Veysel'in ölümünün birinci yıldönümü dolayısıyla "Aşık Veysel Özel Sayısı" olarak yayınlayacağımızı duyururuz.

T.F.A.

Bayram, Mevlit ve Hayırla İlgili Gelenekler

Derleyen : Dr. Mehmet TUĞRUL

(Derleme tarihi : 19.10.1949. Bilgi verenler: Köy halkından 67 yaşında Fatma Cın, 65 yaşında Raşit Coza, 12 yaşında Faik Akçaöz).

RAMAZAN BAYRAMI : Ramazan ayının elverişli mevsimlere rasladığı yıllarda çocuklardan başka hemen herkes oruç tutar. Temmuz ve ağustos gibi çok sıcak aylara raslarsa tarlada çalışanların bir kısmı oruç tutamaz. Sahurda halkın uyanabilmesi için davul çaldırmak âdet olmuştur. Davulcu, bahşış umduğu evlerin önünde bazı maniler söyleyerek davulunu çalar. Bu manilerden birkaçı aşağıda sunulmuştur (1):

1. Ulu cami direk ister
Söylemeye yürek ister
Benim karnım tok hele emme
Arkadaşım börek ister.
2. Davulumun ipi kaytan
Sırtımda kalmadı mıytan (mintan)
Verin ağalar bahşışimi
Alayım sırtıma mıytan.
3. Şekerim var ezilecek
İnce tülbenkten süzülecek
Verin ağalar bahşışimi
Çok yerim var gezilecek.
Eğer bahşış verilirse şu maniler söylenir:
4. Uyandın ya, uyandın ya
Al yastığa dayandın ya
On iki ayın bir aydır
Sevaplara boyandın ya.
5. Merdanesin merdane
Altın saat takmış boynuna bir tane
Mahmutgazi köyünde
Hasan (?) ağan bir tane.
Umulduğu halde bahşış verilmezse şu mani söylenir :
6. Dağlara ekerler fındık
Fındığı ne gözle kırık
İşte ben gidiyorum
Yatında hey koca zındık!.

Ramazan boyunca her gün akşam üzeri camiye iftarlık gönderenler olur. İftarlıklar lokma, çörek, katmer, pekmez, üzüm, kavun, karpuz gibi şeylerdir. İftar zamanı camide bulunanlar, bu iftarlıklarla çabu-

cak oruçlarını açtıktan sonra akşam namazını kılarlar. Namazdan sonra herkes evine gidip çocuklarıyla birlikte esas iftar yemeğini yer.

ARİFE GÜNÜ PANAR YAKMA GELENEĞİ : Ramazan bayramının bir iki gün önce Köyün çocukları toplanırlar. Büyük çocuklar mezarlıktan çalı keserler, küçükler de bunları sürükleyerek köyün yüksekçe bir yerine taşırlar. Orada çalılar harman gibi yığılır. Bu yığına "panar" denir. Arife günü akşam üzeri çocuklar evlerinden fındık, fıstık, leblebi, şeker, katmer, çörek, meyva gibi yiyecekler alıp panarın yanına toplanırlar. Çocuğu olmayan aileler de hayır için benzeri yiyeceklerden gönderirler. Akşam ezanı okunurken panar ateşlenir, alevler göklere yükselir. Yiyecekler, çerezler çocuklara dağıtılır. Bir süre sonra küçük çocuklar dağılıp evlerine giderler. Ateşin başında büyük çocuklar kalır. Bunlardan bazıları panar tam sönmeyen eve gitmek isterse süratle kaçmak zorundadırlar. Çünkü kaçanların arkasından ateşli çalı parçaları atılır. Bu oyunda yaralanan bile olur. Kaçmayanlara bir şey yoktur. Fakat her seferinde kaçanlar bulunur. Bu, bir bakıma yiğitliktir. Panar bütünü sönmeye geri kalan çocuklar dağılırlar.

Bayram günü, camide bayram namazı kılınırken halî vakti yerinde olan aileler çeşitli yemekler hazırlayıp yeterli kadar ekmekle birlikte bir sınıye koyarak camiye gönderirler. Namazdan sonra camiden önce imam çıkar, kapının yanına durur. Arkadan köyün ileri gelenleri ve yaşlıları çıkıp imamla ve birbirleriyle bayramlaşarak yanyana dizilirler. Daha sonra çıkan herkes, önde çıkanlarla bayramlaşıp diziyek katılır.

Bayramlaşma bitince, hava elverişli ise caminin önündeki alanda, müsait değilse "mesçit" denilen kapalı oturma yerinde yemekler yenilir. Sonunda imam dua eder, cemaat "âmin" der ve dağılırlar. Evlerde bayramlaşma, daha çok hısım akraba arasında olur. Eski yıllarda bayram günleri

güreş tutulur, salıncaklar kurulur. türlü eğlenceler tertiplenirmiş. Zamanla bunlar bırakılmış.

KURBAN BAYRAMI : Bu bayramda namazdan sonra cami avlusunda topluca yemek yenilmez. Ramazan bayramında yapıldığı biçimde bayramlaşıldıktan sonra herkes evine gider. Kurbanlıklar önceden alınıp hazırlanmıştır. Bir kısım aileler kurbanlıklarını bir süre besiyeye çekmişlerdir. Koyun ya da keçi kurban edilir. Sığır, deve gibi iri baş hayvan kurban etme âdeti yoktur. Varlıklı ailelerin iki üç kurban kestikleri olur. Kurbanlık davarın güçlü olması istenir. Çünkü ahrette sırat köprüsünden geçmeye yardımcı olacaktır. Kurban keserken özel duası okunup tekbir getirileceğinden kesim işi okumuş kimselere yaptırılır. Yüzme ve parçalama işini herkes kendisi yapabilir. Bütün bu işler erkeklerle mahsustur. Kadınlar ancak doğrama ve pişirme işleriyle uğraşırlar. Kurban kesemeyen ailelere birer parça kurban eti gönderilir. Buna "pay" denir. Kesim işi bitince hemen biraz et kavurulup yenilir, sonra hısım akraba ziyaretine gidilir. Bayramlaşmaya gelenlere kurban eti pişirilip ikram edilir.

SİN KURBANİ VE ADAK : Sin kurbanı, geçmişlerin ruhu için hayır olsun diye arife günü kesilir. Bunun tamamı fakirlere dağıtılır, eve pay ayrılmaz. Adak ise, bir dileğin gerçekleşmesi, bir hastalığın geçmesi, çocuğu olmayan kadının doğum yapabilmesi, doğan çocuğun yaşaması, kazadan belâdan korunma, başlanan bir işin başarı ile sonuçlanması... için önceden adanır; mutlu sonuç alınırsa kesilir. Adak kesmenin belli bir zamanı yoktur. Kesilen adağın eti de fakir ailelere dağıtılır. Adağın büyük davar olması da şart değildir. Kuzu, oğlak, hattâ horoz da olabilir.

MEVLİT : Mahmutgazi köyünde mevlit okutmak oldukça külfetli bir iştir. Mevlit okutacak evde yemekler, şerbetler, saçılar (3) hazırlanır. "Mevlide buyurun" diye köydeki üç mahalleye haber yollanır. İsteyen herkes mevlide gelebilir. Gelenlerin hepsine yemek verilir. Sonra hocalar mevlit okumaya başlarlar. Köyde yalnız Süleyman Çelebi'nin mevlidi bilinir. Mevlidin doğumla ilgili bölümündeki:

"Susadım gayet harareten kati
"Sundular bir cam dolusu şerbeti"

dizeleri okununca, hocalardan başlanarak herkese şerbet dağıtılır. Mevlit kitabına ek olarak hazırlanmış "saçı ilâhisi" vardır. Bu ilâhi okunurken de hazır bulunanların ellerine ve üzerlerine saçları saçılır. Saçıdan sonra dua edilir ve mevlit biter. Mevlit okunan yerde yalnız erkekler bulunur. Kadınlar da arka odalarda oturup mevlidi uzaktan dinleyebilirler. Ayrıca kadın mevlitçiler vardır. Bunlar Mahmutgazi'ye başka köylerden gelirler. Kadınların okuduğu mevlide sadece kadınlar çağırılır.

DÂVET : Bu sözcük, "ziyafet" anlamına kullanılmaktadır. Fakat bu, bir kişiye saygı gösterisinde bulunmak ya da eş dost ağırlamak için verilmeyen. Bu bir hayır işidir. Eski şölenlerin kalıntısı gibidir. Dâvete karar veren aile, önceden bir çağrıda bulunmaksızın yemeklerini hazırlar. Akşam üzeri, aileden bir kişi camiye gider. Akşam namazından çıkan cemaate : "dâvetimiz var, buyurun" der. Başta imam olmak üzere, cemaatten isteyenler dâvete giderler. Yemek yendikten sonra imam dua eder. Kahveler içilir. Yatsıya kadar oturulup sohbet edilir. Yatsı yaklaşıncı namaz kılmak için birlikte camiye gidilir. Böyle dâvetlere kadınlar katılmazlar. Varlıklı ailelere özgü olan bu gelenek kaybolmaktadır.

BAŞKA HAYIR İŞLERİ : Köy halkınca yapılan başlıca hayır işleri şunlardır:

1. Akar su ve kaynak bulunmayan Baklan ovasının Mahmutgazi köyüne alt kısmında uygun yerlere kuyu kazdırmak. Bu kuyular, kazdıran kişinin adıyla anılır : Hasanın kuyu, Habip Ağa kuyusu... gibi.
2. Mevcut kuyuları arıttırmak veya onartmak.
3. Köyde ve çevrede bulunan çeşmeleri onartmak.
4. Köy yollarının gerekli yerlerine köprü yaptırmak .
5. Camiye halı, kilim gibi şeyler sermek ya da cami onarımına yardım etmek.
6. Kazanda veya büyük tencerede aşure, keşkek, etli pilav, kölle pişirip fakirlere ve komşulara dağıtmak. Aşure muharrem ayında pişirilir. Ötekileri pişirmek için belli bir zaman yoktur. Eski yıllarda hayır için pişirilen bu yemeklerden okula da

Son Kavuklu İsmail Dümbüllü ve Hayatı

1897 yılında Üsküdar'da doğan İsmail Dümbüllü, 5 Kasım 1973 günü, 76 yaşında yine İstanbul'da hayata gözlerini kapadı. Kendisini 1939 dan itibaren Şehzadebaşı tiyatrolarında seyrettiğim gibi 1950 yılından itibaren de İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Sayın Fahreddin Kerim Gökay'ın Gülhane Parkı'nda düzenlediği Bahar ve Çiçek Bayramları program amiri olarak yakından tanıdım. Bahar Bayramları devamınca çıkardığım "Bahar ve Çiçek Bayramı" gazetesinde kendisiyle yaptığım röportaj ve konuşmaları yayımladım, her bayram süresince de kendisini, Tevfik İnce ve arkadaşlarını Ortaoyunlarında halka ben takdim ettim. Son olarak I. İstanbul Festivali Folklor Komisyonu Başka olarak yaptığım ricaya uyarak tekrar sahneye çıktı. (292. sayımızda bu hususta geniş bilgi vardır). Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın.

Aşağıda Dümbüllü İsmail'in hayatını, kendisini seven arkadaşlarının anlattıklarını bulacaksınız.

İhsan HİNÇER

ORTAOYUNUNUN SON DİREĞİ

Son Türk tuluat ve ortaoyunu yıldızı İsmail Dümbüllü, dünyamızdan kaydı gitti. Göklere yıldızlar gibi. Bir karanlık gecede ışıklar saçarak toprağa düştü!. Takvimler, Milâdi 5 Kasım 1973'ü, saatler, sabahın 02.30'unu gösteriyordu. İstanbul'da Cerrahpaşa Hastanesi'nin soğuk bir odasında, beyaz çarşaf lar üstünde, upuzun ve cansız yatıyordu. 55 yıl, kocaman bir memleketin milyonlarca insanını kahkahalarla güldürüp mutlu eden Dümbüllü artık kimseyi güldüremiyor; ölümünü duyan herkesi ağlatıyordu.

götürülür ve çocuklara yedirilirdi. Bu âdet kalktı.

Mevlit, dâvet, düğün gibi toplantılar için hazırlanan başlıca yemekler şunlardır:

a) Pişmiş tarhana aşısı : Hamuru pişirmek suretiyle hazırlanmış özel bir tarhanadan yapılır. İçine et, nohut ve sarımsak konur.

b) Keşkek aşısı : Tavlanıp dibekte dövülerek kabuğu soyulmuş buğdaydan yapılır.

c) Kavurma aşısı : Nohutlu ve soğanlı et yemeğidir. Bir çeşit yahnidir.

ç) Kabak aşısı : Tatlı kabağı, et, nohut ve pekmeze yapılır. Tatlı yerine geçer.

d) Mevsimine göre patlıcan, biber dolması; lahana veya yaprak sarması,

e) Mevsimine göre bamya, patlıcan, sıyırma (taze fasulye), pırasa, patates gibi sebze yemekleri.

f) Piring çorbası, g) Piring pilavı.

En az altı türlü yemek yapılır. Daha çok yapanlar da olur.

Yemeklerin sofraya sunuluş sırası da

Türkiye'de son iki yüzyılda dört ortaoyunu ve tuluat yıldızı doğmuştu: Kavuklu Hamdi, Kel Hasan Efendi, Naşit ve Dümbüllü... 19. Yüzyılda Büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun bir numaralı ortaoyunu ustası Kavuklu Hamdi Efendi'ydı. Bu büyük yıldız 1911'le söndü. Kel Hasan Efendi'nin ölüm tarihi 1929'dur. Naşit Özcan'ı, şimdi 40 yaşından yukarı olanlar bilir. Tuluat dünyamızın bu yıldızı 1938'de sönüp karanlıkların sonsuzluğuna gitti. Ortaoyunu ve tuluat binasının üç direği yıkılmış,

şöyledir : 1) pişmiş tarhana aşısı, 2) keşkek, 3) dolma veya sarmalar, 4) sebze yemekleri, 5) kavurma aşısı, 6) kabak aşısı. Piring çorbası varsa arada verilir. Piring pilavı varsa o da kabak aşısından önce verilir. Pişmiş tarhana aşısının başta, kabak aşısının sonra verilmesi şarttır. Kabak aşısı yerine tahin helvası verenler olur. Yukarıda sayılan yemeklerin düğün ve mevlitte verilmesi zorunludur. Dâvette pişmiş tarhana aşısı ile kabak aşısı verilmeyebilir. Düğünde baklava bulunursa kabak aşısı pişirilmez.

(1) Maniler, ramazan davulu çalan 58 yaşında Ali Temürlenk'ten 24.9.1942 tarihinde öğrenmiştir.

(2) Bu ad, bahşış veren kişiye göre değişir.

(3) Fesleğen, nane, kekik gibi yaprağı kokulu bitkilerden yapılan demetler taslar içinde suya batırılarak bir süre bekletilir. Böylece elde edilen kokulu suya "saçı" denir. Bu su, sırası gelince mevlit dinleyenlerin ellerine ve üzerlerine tastaki demetle serpilir.

tek direği kalmıştı. Bu üç büyüklerin en genci, hepsinin çırağı, hepsini devam ettiren tek temsilci de zalim zamana dayanamadı: 76 yaşında, Erenköy'ünde, bir ufak otomobil kazasında beyin sarsıntısı geçirdi. Önce önem vermedi. Sonra ayakta duramaz oldu. Evinde yattı. Ağırlaşınca beyin uzmanları muayene etti. Dr. Ayhan Songar'ın kliniğine, 31 Ekim çarşamba günü yatırıldı. Nefes darlığı da vardı. Kurtarılamadı. Sizlere ömür, Dümbüllü İsmail "Efendi" öldü.

İSMAİL KÜÇÜK ZABİT MEKTEBİNDE

Ölen "Komik-i Şehir", yani ünlü komediyenin doğduğu günlere ve yerlere gidelim, ister misiniz?

İşte Üsküdar İskeleyi Meydanı, Çamlıca'ya doğru şöyle bir uzanalım. Kısıklı'ya, yakın bir Şeyh Camisi var. Bu eski caminin yakınındaki evde, 1897 yılında, İkinci Abdülhamit'in "Silâhsörlerinden", Ki-

lişli Zeynel Abidin Bey'in ilk çocuğu dünyaya geldi. Muazzez Hanımın oğluna "İsmail" adını verdiler. Önce mahalle mektebine, sonra "İptidai" denilen ilkökula, sonra, yakındaki, Toptaşı Askeri Rüstiyesi'ne verdiler. Assubay yetiştiren bu okula, vaktiyle "Küçük Zabıt Mektebi" denirdi. Dümbüllü küçük zabıt olamadı ama büyük sanatkar oldu. Çünkü her gece okuldan çıkar, Üsküdar İskeleyi karşısındaki "Dil-küşa" adlı tiyatrodaki Kel Hasan'ı seyredirdi. Ona hayrandı. Akşam olunca yatılı okulun yatakhaneindeki karyolasına yastıkları doldurur, üstünü battaniye ile örter, nöbetçilerin "Var" zannettiği saatlerde "Yok" olurdu.

DÜMBÜLLÜ ADI

Üç yaş küçük kardeşi aynı okuldan çıkıp assubay olmuştu. Ama küçük İsmail sokakta kalmıştı. Bir süre Şirketi Hayriye'de çalıştı. Sonra Galata'daki tiyatrolara

İsmail Dümbüllü son defa Temmuz 1973'te I. İstanbul Festivali'nde sahneye çıktı. Fotoğrafta Dümbüllü, "Kavuklu arkası" İskender Gülonar ile görüşüyor.

İsmail Dümbüllü, Gülhane Parkı'nda son olarak oynadığı ortaoyununa çıkmadan önce Pişekâr Hüseyin Erişen ve İhsan Hünçer'le birlikte.

dadandı. Kantocuları, Karagözcüleri, Meddahları, Ortaoyuncuları iyice tanıdı. Bir gece "Dümbüllü Kantosu"nu söyleyen ve Konya Kaşık Havası'nı oynayan Büyük Muhtar'ı gördü. Çok beğendi. Gel zaman git zaman Büyük Muhtar, sahneyi birdenbire bıraktı. Tiyatronun sahibi genç İsmail'e aynı oyunu oynamasını teklif etti. İsmail sahneye çıktı, şarkı söyleyip oynadı:

"Ne bakarsın ah yüzüme
İsmail derler özüme
Kabalara kabalara Dümbüllü
Bahçeler güllü, bülbüllü."

Alkışlar, yaşalar, bravolar arasında haydi Kaşıklı Konya Havası... Derken de genç İsmail'in adı "Dümbüllü" oldu çıktı. **DÜMBÜLLÜ ve KEL HASAN EFENDİ**
Adı duyulunca Kel Hasan'ın kulağına gitti. Çırak olarak yanına aldı. Yıl 1919'du. Kel Hasan'ın başı saçsız olduğu ve çok üşüdüğü için, delikanlı İsmail, Hasan'ın fesini koltuğu altında bir kaç dakika tutup ısıtır, sonra dikkatle fesi Kel Hasan'ın ba-

şına geçirip sahneye yollarmış. Meşhur gaz tenkesini ve süpürgeli sopasını da eline tutuşturmuş.

TEVFİK İNCE DÜMBÜLLÜ'YÜ ANLATIYOR

"Efendim, İsmail Efendi bir müddet sonra ufak rollere çıkmaya başladı. Karagöz Hüseyin Efendi, Kavuklu Hamdi'nin pişekârı Küçük İsmail Efendi ile müstakil çalıştı. Ben Muallim Mektebi'nden mezun olmuş, Alaçam ilçesinde ilköğretim öğretmeniymişim. En son İstanbul Meyve ve Sebze Hâl'inde kâtiplik yapıyordum. Bir gün Naşit yazıhaneye geldi. Beni kandırıp sahneye çıkardı. İsmail Efendi'yi Şehzadebaşı'nda, Direklerarasındaki kıraathanede görüp tanıdım. Beni çok sevdi. Birlikte Kel Hasan Efendi'nin tiyatrosuna girdik. Yıl 1924'tü."

Bu sözleri Pişekâr Tefvik İnce anlatıyor. İsmail Dümbüllü'nün 50 yıllık sahne arkadaşı, tülûatçı Tefvik Bey..

(Gelecek sayıda bitecek)

Eğîn'de Değişmecilik

Yazan : Mehmet Hilmi GÜR

Eğîn'de tüccarın verdiği pamuğu eğirdikten sonra iplik haline getirerek, yine aynı tüccara götürüp emek karşılığı bir kat fazlasıyla (mahallî deyimle birli buçuklu) tekrar alınan pamuk ve iplik alışverişine, "değişme" denir.

İlk görünüşte çok ilksel ve basit görünen bu değişmecilik ticaretinin Eğîn ve bölgesindeki önemi, çok yönlüdür. Ticaret ve her türlü alışverişin temeli sayılabilir. Söyle ki :

- 1 — Değişmeci tüccar,
- 2 — Dokuma tezgâhı yapanlar,
- 3 — Çıkırıkcılar,
- 4 — Keresteciler,
- 5 — Mekik ve masuracılar,
- 6 — Kelepcek ve iğ yapanlar ,
- 7 — Demirciler, tezgâh — Çıkırık — demir aksamı yapanlar,
- 8 — Boyacı ve boya imalâtçıları (Nebati — kök — toprak boyalar),
- 9 — Kassarcılar,
- 10 — Masura doldurucular,
- 11 — Dokuyucular,
- 12 — Desinatörler (jakarlı — çiçekli — ekose),
- 13 — Çözücüler,
- 14 — İmalât yaptıranlar,
- 15 — Toptancılar,
- 16 — Perakendeciler,
- 17 — Çerçiler,
- 18 — Ayakçı ve yardımcıları,
- 19 — Borsa ve para alış - veriş yapanlar Sarraf - Poleçeciler.
- 20 — Nakliyeciler.

Bu 20 iş ve sanat dalında çalışanlar birbirini tamamlar ve yekdiğerine iş sahası hazırlardı.

Bütün bunlardan başka dışardan gelen tüccarların yatacak ve yiyeceklerini sağlayan lokantalar, oteller, hanlar, alafıcılar ve bunların aile ve yakınları, binlerce kız ve kadın, değişmecilik ve tamamlayıcı çevreleriyle çalışır, kazanır, beden sağlığı, moral gücü ve neş'eye kavuşurdu. Evlerine gelen misafirleri, baba, eş ve kardeşlerini gülleryüzle karşılarlar, onlara yardımcı olarak yuvalarının, çevrelerinin sıkıntı çekmeyen bir bölge olmasını mümkün kı-

larlardı.

Pamuğunu atarak belde (1) yapan ve küle (2) haline koyduktan sonra çıkırığının başına geçen Eğînli kadın onun kolunu çevirirken kocasının gurbette olmasından yakınırdı. Külesinden beldeğini çekerek çıkırığına verir, başlar bir türkü - ağıta :

*Eğirdim kelep ettim
Şam yolun, Halep ettim.
Yarime mektup yazdım.
Arzusun talep ettim.*

Bu maya, orada olanlara çığır açar. Aynı toplulukta mekiğini savuran veya çıkırığının kolunu çevirerek kendisi gibi pamuk eğiren veya masura dolduran bir başka hanım evvelkinden geri kalmazdı. Kendi durumunu dile getirirdi.

*Bağımız da Mormoriğin üzümü
Asker de değilsin, alam izini.
Hele ki almışsın asil kızını.*

*Tezgel Ağam tezgel, sana da kalmaz,
Yarini açlatan, kârını bulmaz,*

Bu söyleyişten duygulanarak sabırsızlanan bir hanım "Ağzını seveyim, benim de bir niyetim var, bir "Elegözlü" isterim" der. Söyleyecek hanım biraz nazlandıktan sonra arkadaşının durum ve içgüdüsüne göre söylemeye başlardı:

*Yıldızlar parlıyor, gökyüzü mavi,
Korkarım ahînde olmazsın kavi,
Ölmeden yüzünü görseydim bâri.*

*Tezgel Ağam, tezgel gel de gene git,
Gözümün yaşını sil de gene git.*

Başka ve eşine hasret bir hanımın "Bacım bana bir deyişin yok mu" ricası üzerine ricacının durumuna göre bir dördlük veya beşlik söylenirdi:

*Yedi yıl oturdun, gene otursan,
İstanbul'un tapusunu getirsen,*

Arkalayıp BEYTULLAHA götürsen;

*Küsmüşüm Vallahi, daha barışmam,
Bin yıl da otursan, artık karışmam.*

Toplantıdakiler "ağzına sağlık" diye teşekkür ederek "Alnımın yazısını okudun" sözleriyle kaderlerini açıklamaya çalışırlardı. Sırasını kaybetmeme çabasında olan "Benim hatırım yok mu", diyen, koca-

sının gurbet hazırlığı yaptığı bilinen bir hanım için de şu satırlar okunurdu:

*Sen gidersen benim hâlim nic'olur,
Altın yüzük parmağımda tuç'olur,
Sevilirken ayrılması güç olur.*

*Tezgel Ağam tezgel, olma muhammet
Gurbet'icad eden görmesin, Cennet!*

Karşılıklı maya, şiir ve maniler böylece devam eder. Eğirilen pamuklar ve dokunan her türlü pamuklu, ipek ve pamuk karışımı dokumalar, diğer bölge mallarına göre kalite üstünlüğü arzederdi. Bu yüzden ki Eğin'in doğu ve kuzeyindeki il ve ilçeler pamuklu ve ipekli karışımı entarilikleri, çamaşırlık bezleri, yatak ve yorgan yüzlerini, yastık kılıflıklarını, peştimalları, sofrabazelerini, peçeteleri, makramaları, hertürlü renkli, beyaz astarlık ihtiyaçlarını Eğin'den alırlardı.

Bu yoğun alışverişin tamamlayıcısı olan para bulma işlerindeki üstünlük konusunda Eğin, Şeriyeye Mahkemesinin Hicri 1080 tarihinden Şeriyeye Mahkemelerinin ilga tarihi olan 1328 tarihine kadar zabıt defterlerinin altı ve yedi sayılı defterlerindeki bilcümle esnâf ve sanatkârın ad, baba adı, ticaret istatistiğine göre kasaba merkezinde 38 tane sarraf ve polîçeci olduğu açıklanmaktadır. Aynı defterde Eğin borsasında adı geçen meskûkât adları şöyle sıralanmıştır.

Yaldızlı, Macar, Fındıkaltını, Rumîi âtik, Rumîi cedit, Mahmudiye, İngiliz, İmperyal Rus, Âtik Sultan Mustafa, Fransız, Hayriye, İspanya, Adliî âtik, Adliî cedit, İstanbul Mısıri âtik, Mısıri cedit, Barbut, Sahib-kıran âcem, Sâdiye âtik, Sâdiye cedit, Şilin, Âtmışlık ve daha az değerinde Ecnas altını.

Belki bu sarraflar ve altınlardır ki, Eğin halkını heveslendirerek bu kadar çalışma çabasına yöneltmiştir! Bu çalışan kadın ve kızlar, zaruri ihtiyaçları olmadıkça kazandıkları ile bilezik, yüzük, takı ve çehizlerini kendi emekleriyle almışlardır. Ayrıca evlerinin ihtiyacı olan yukarıda saydığımız elbiselik, çamaşırlık, yatak, yorgan, sedir, yastıklık ve sofrta takımları solmaz kök ve nebatî toprak boyalarla boyar ve nakışlarını sonbahardan ilkbahar mevsimine kadar dokurlardı. Bunlar iplik veya dokuma olarak rayiç bahasına değerlendirilir, aile durumuna göre Nevruz'da vergi taksiti

ödenir, ilk yazda alınması gereken beyaz peynir ve yağ alınır.

Kızların kazancına çoğunlukla dokunulamaz, kendilerine bilezik ve altın alınır. Hali vakti yerinde olan Eğin gelininin boynunda birkaç yüz altın lira veya karşılığı ecnas bulunurdu.

Balkan Harbi'nden başlayarak gereksiz askere alma tedbirsizliği ile bilhassa Birinci Cihan Savaşı'nda Eğin ve çevresinden toplanan delikanlıların topyekûn Kafkas cephesine sevki, büyük bir talihsizlik ve tedbirsizlik olmuştur. Savaşmak için bu cepheye gidenlerin çoğunluğu soğuktan donarak, tifüsten ölecek, bir kısmı da şehit olduklarından geri dönen olmamıştır.

Bu ölenlerin Eğin'de kalan eş ve çocukları, tarımdan yoksun olan bu dağlık yerlerde aklıktan ölmek için altın ve gümüş ziynetlerini hatta elbiselerini satarak ekmek parası yapmışlardır.

Şehit olan erlerin askerlik şubelerindeki künyelerine "kayıp" kaydı işlenmesi nedeniyle bu aziz şehitlerin ne ailesine, ne de çocuklarına dul ve yetim maaşı da bağlanamayarak bunlar kaderleri ile başbaşa bırakılmışlardır.

Çocukluk çağında babasını ve ümidini yitiren Eğin ailelerinin, çocukları yetişinceye kadar iş yerleri de yok olmuştur.

Cumhuriyetten sonra da Çester Şirketi'nin diktiği demiryolu kazıkları sökülerek güzergâhı değiştirilmiştir. İkinci Cihan Savaşı'na kadar elde olan dokuma tezgâhlarından kısmen faydalanılmış, bu arada, aile erkekleri eskisinden daha fazla İstanbul'a ve büyük kentlere çalışmak için göç etmişler, iyice yoksulluğa düşen ihtiyarlar, dullar, yetimler, ellerinde kalan tezgâhları ve yardımcı araçları ya rızık vasıtası yapmak için yok pahasına elden çıkarmış veya kışın soğuk günlerinde birazcık ısınmak için yakmışlardır. Onbiniye yakın tezgâhın ve yardımcı aracın boşluğunu dolduracak herhangi bir çalışma alanı bulunamamış, bölge halkı topraksız ve işsiz kaldığından göç hızı arttıkça nüfus azalmış, el sanatları da ölüme terk olunmuştur.

(1) Belde = 40 santim boyunda pamuk çıkışı.

(2) Küle = Bu çubukların bir araya getirilmesi.

Halk Şiiri ve Kuşlar :

Halk Şiirimizde Turna

Yazan : Ali Esat BOZYIĞIT

Halk şiirimizde, martı, çulluk, kanarya gibi çağımız ozanlarınca değinilen kuşlara rastlanmıyor. Serçe de çok az. Kirlangıç ise birkaç şiirde yer alıyor.

Ama Turna'ya gelince; motif olarak bülbülden sonra bu şiirlerde en çok adı geçen kuş. Alışından tellisine kadar öyle güzel sözler söylenmiş ki bu kuş üzerine. Hepsini bu sahifelere sığdırmaya imkân yok. Ancak, biz yine de birkaç örneği TURNA KATARI GİBİ arka arkaya sıralıyalım. Böylece, TURNAYI GÖZÜNDEN VURALIM. Yok yok, vurmayalım. O iş şahin yapsın. Çünkü ŞAHİN KÜÇÜKTÜR AMA KOCA TURNAYI HAVADAN İNDİRİR.

Turna da leylek gibi göçücü bir kuş. Kışı sıcak ülkelerde geçiriyor, yurdumuza da oralardan geliyorlar. PİR SULTAN ABDAL, işte onun için tarikatının en ulu kişisini, Hazret-i Ali'yi soruyor turnalardan :

*Yemen ellerinden beri gelirken
Turna'lar Ali'mi görmediniz mi?
Hava üzerinde semâ ederken,
Turna'lar Ali'mi görmediniz mi?
Şeriat yolunu Muhammed açtı,
Tarikat menzili Ali Seçti,
Bu meydandan nice erenler geçti,
Turna'lar Ali'mi görmediniz mi?*

Diğer bir şiirinde de PİR SULTAN ABDAL Turna ile sohbet ediyor, onun güzelliğini övüyor. Hakikaten güzel bir kuş Turna. Bilhassa gözleri, Berrak, açık sarı renkte. TURNA GÖZÜ GİBİ derler ya bu renk gözlerle:

*Sabahtan cemâlin seyran eyledim,
Gönüller perişan elinden Turnam,
Nice bir beklersin gurbet illerde,
Hiçbir bilir yok mu halinden Turnam?
Abdal Pir Sultan'ım, cemâlin güzel,
Aradım bulmadım bir hayır yazar,
Şimdi senin ismin cenneti gezer,
Kalma bizim için yolundan Turnam.*

Sıcak ülkelerden geldiği için o da yaz aylarının habercisi. GÜRÜNLÜ AŞIK RIZA, kışın soğuktan bıkmış artık. Yazı soruyor Turna'dan:

*İlkbaharda bülbül seherde öter,
Bu kışın şiddeti gayetle beter,*

*Mart otuza yetti hâlâ kar yatar,
Aman telli turnam, yazı gördün mü?
Bizim ele turna gelir, kaz gelir,
Herkes sevdiğinden nasıl vaz gelir?
Elbet bu kış gider, yine yaz gelir
Aman telli turnam, yazı gördün mü?
Turnaların en büyük düşmanı şahinler.
KARSLI DURSUN CEVLANİ, bunun için öğüt veriyor onlara:*

*Kalkın Turnam, kalkın, Kars'tan çekilin,
Ardus'un dağına inin, turnalar,
Şahin avcısından kendin sakının,
Çıkm Akbaba'ya konun, turnalar.
...*

Uzun diziler halinde uçarlar. Buna Turna katarı deniyor. Arka arkaya, sıra sıra. Aynı anlamda bir de çizim kelimesi var. Çizin çizin, sıra sıra demek. İşte TURNAM GELİR TÜRKÜSÜ:

*Turnam gelir çizin çizin
Kanadı boynundan uzun,
Turnam gelir yazın güzün,
Bizim göllere inin turnalar.
Turnam gelir yata kalka,
İbiğinde altın halka,
Gel bizim çöllerde çalka,
Bizim illere inin turnalar!
Diğer bir türküde de katar katar geliyor turnalar :
İnme turnam, inme yolda kış olur
Bastığın yerler de donar taş olur
Böyle kalmaz elbet sonu hoş olur.
Katar katar olmuş gelir turnalar,
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar.*

1,40 metre boyundadır. Uzun boynu ve bacakları vardır. Gerdanı ve kursak bölgesi ile uçuş tüyleri bölgesi siyah, sırtı ve karnı külgengindedir. Bu renkte olan kıratlar TURNA KIRI renginde denir. Alın siyahtır. Tepesi ise kırmızı tüylerle örtülüdür. Bâzısında bu tüyler daha kabarık durur. Bir gelinin duvağı gibi. Böylelerine allı turna derler.

Halk ozanları turna'yı uzak ülkelerden ve sevgiliden haber getiren bir kuş olarak bilirler. Ve ona hitab ederek hasret giderici haberler beklerler. İşte RUHSATİ'nin böyle bir KOŞMA'sı:

Acep sizler hangi ilden gelirsiniz,

Bir haber sorayım, durun turnalar.
Sılada yarımdan neler bilirsiniz?

Bana bir teselli verin turnalar
Gönüller perişan, telleri eğri,
Dayanmaz cevrine aşkın bağı,
Yolunuz uğrarsa o yâre doğru,
Üstüne kanadı gerin turnalar.

Eski sözlerinde yârim durursa,
Gözlerimin yaşı birgün kurursa,
Yolunuz o yana doğru varırsa,
Ayrılık nicedir, sorun, turnalar.

RUHSAT'ı sorarsa yanıyorsa bağı,
Gaminle bulandı, gönülde ağrı,
Haydi, varın gidin o yâre doğru,
Önüme derdimi serin, turnalar.

SARIKAMIŞLI NİHANİ de sevgilisinden ayrı düşmüş turnalardan haber bekliyor:

Katar tutmuş gelir sağ ile soluz,
Kayalar gölgesi kanadı koluz,
Uğradı mı Efgan şehrine yoluz?
O yâr sizden neler sordu, Turnalar?

Yâri, ZİLELİ LÜTFİ GERÇEK'i terkedip gitmiş. Hani "kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" misâli, o do turnaya gitmemesi için öğüt veriyor ya. Nerde.. giden sevgili döner mi hiç?

Gitme turnam, gitme, dağ dumanlıdır,
Dönemen, yâd eller çok zamanlıdır.
Turnamın ötüşü pek figanlıdır.

Eylen cânân, eylen, gitme, dön geri.

Gurbet elde bilinmedik iş olur,
Etin sever nice vahşi kuş olur.
Ahû gözde incilenmiş yaş olur.

Eylen cânân, eylen, gitme, dön geri.

Turnam, gel seninle haberleşelim,
Gelip görmemek var, helâllaşalım,
İstersen beraber dağlar aşalım,

Eylen cânân; eylen, gitme, dön geri.

Telli Turna da turnaya benzer. Tamamen tüylüdür. Yalnız gözlerinin yanında aşağıya sarkan beyaz birer tüy demeti bulunur.

ELBİSTANLI AŞIK DERDİÇOK, gençliğinde köy imamı olarak tayin edilmiş bir köye. Bir şehir vakti temcit okumak için minareye çıkmış (Temcit, İslam ulularını öven sözler söylemeye deniyor) ama akıllı fikri hacılıkan, hocalıktan çok aşıkta, tabiat güzelliğinde, güzel kadınlarda. Ezan okuyacağına telli turnalarla konuşuyor. Bakalım neler diyor:

Çıktım şehir vakti temcit vermeğe,

Dinledim ki yine turna sesi var,
Ötmen dertli derli, telli turnalar,
Dostum hasta, şu gönlümün yası var.
Turnam katar tutmuş göğün yüzünde,
Ateş yanar aşıkların özünde,
Çok eğlenmen Söğütli'nün düzündü,
Göksun derler, yaylaların hası var,
Turnam yüzün döndür, no'lur bu yana,
Haber edin nazlı yâre, uyana,
Yürek gerek yine buna dayana.
Yıkılmış bir yanına eğri fesi var.

Bezgün Derdiçoğ'um, canından bezgin,
Değildir havada katarın düzgün.
Bugün yâri gördüm, yüzü pek azgın,
Sorun bakın, bunun Ben'de nesi var.

Osmanlı Padişahları ava çıktığı zaman yanlarında TURNACI denen bir görevli bulunurmuş. Bu kimseler aynı zamanda padişahın tazi ve turnalarına bakar. onları beslermiş. 18. yy. da Turnacıların sayısı 480'e kadar çıkmış. Şimdi artık herkes kendi avını kendi avlıyor.

BAĞDATLI AŞIK SÜLEYMAN doğup büyüdüğü yerleri özlemiş. Turnayı da kendisi gibi o yerlerden gelmiş, sılaya düşmüş sanıyor ve soruyor:

Gitme turnam, sana bir sualim var,
Turnam, neden düştün sen bu diyâra?
Arz edecek sana gizli sırrım var,
Turnam, neden düştün sen bu diyâra?

Yaz olıcak yaylaları boylarsın,
Güz olıcak vatanımı özlarsın,
Niçin böyle garip garip ağlarsın,

Turnam, neden düştün sen bu diyârâ?

Kadın ozan, MALATYALI ŞAH SULTAN'a sorarsanız Turnalardan memnun, onlardan ayrılmak istemiyor:

Turnam, gökyüzünde ne hoş süzersiz,
Ne hûb katarınız, güzel düzersiz,
Urumu, Türkmeni siz mi gezersiz?
Gel bizim illere gez, kerem eyle.

Güzel turnam, pervâz edüb gel gitme,
Gidip gurbet ilde bir mekân tutma,
Garip kaldım, beni böyle terk etme,
Gel bizim illere, gez, kerem eyle.

Argo dilinde TURNA OLMAK, oyunda kaybetmek anlamında. Biz de bu oyunda daha fazla turna olmadan sözümüzü bir mâni ile bitirelim:

Duymadım kelâmını
Bilmedim merâmını
Turnalar geçip gitti
Almadım selâmını.

TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI A. Ş.

KURULUŞ : 1946

YURT İÇİNDE

224 ŞUBE

Para ikramiyeleri

TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI

(Folklor : 4)

SARAP
SANAYİNDE
KALİTE ve NEFASET
ÖRNEĞİNİ YİNE
TEKEL
SUNAR

(Basın : 60255 — 6)

çantanızda
daima
OPON
bulundurunuz...

OPON, baş, diş, sinir, romatizma, lumbago ve soğuk algınlığından ileri gelen ağrıları keser. OPON, bayırlara muayyen zamanlardaki sancılarında faydalıdır. OPON, günde 6 tablet alınabilir.

(Yeni Ajans — 5)

**ANADOLU
BANKASI**

SİZİN ESİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
KISACASI
AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor : 7)

Halk Sağlığı Hizmetinde Lokman Müstahzarları

Gastro Goutes Mide damlası
Gastroguanil İshal kesici
tablet

Metegastrin Mide tozu
Derivat Yara ve yanık mer
hemi.

Deriseptol Yara ve göbek
tozu

Dover Tablet Öksürük ve
bronşite

Metekodin Öksürük hapi

Metekodin Öksürük şurubu
Algo - Liniment Ağrı frik-
siyonu

Algo - Wax Ağrı merhemi

Algo - Wax Vazo Grip ve
ağrılarda

Algo - Wax Nazal Nezle
merhemi

Ma-ka-ta Basur merhemi

Ekza - 9 Ekzema merhemi

Algo - Tablet Ağrı hapi

Lokman - Tablet Ağrı hapi

Algopirin Analjezik tablet

Algo - Tablet 4 tabletlik

Moruvit - Vitamine Kuvvet
şurubu

Kına - Kola İştah şurubu

Anamur Burun ve göz dam-
lası

Meprol Tablet Sinir hapi

Sollargen Granüle Ekzema -
kaşıntı

Sel de Gastrin Granüle Mi-
de tozu

Cuti - Cura Cilt losyonu

Pedi - Cura Ayak banyosu

Pilo - Cura Sağ ilacı

Lokman Kaşe 100 lük ağrı
kesici

Panason (20 Gr. paket)

Sağlık çayı

Panason (50 Gr. alüminyum
kutulu)

Lokman Çayı Afiyet çayı

Dr. Krom Diş pıdı

Cilda El losyonu

Derma Traş losyonu

Balvit Enerji ve kuvvet
macunu

Passibepine Sinir şurubu

İhtiyol Pomad

Çınko Pomad

Borik Pomad

Vazelin Saf

Lokman İlaçları Sağlık Hizmetinde, Onlara İnan ve Güven

(Folklor : 8)

**yalnız
değilsiniz**

TÜRK TİCARET BANKASI'nın

GARANTİLİ ÇEKLERİ

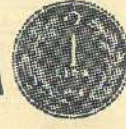
DAİMA YANINIZDADIR

SUBELERİMİZ SİZİ BEKLİYOR

**TÜRK
TİCARET
BANKASI**

**EN KÜÇÜK
TASARRUFLARINIZA,
BÜYÜK
TASARRUFLARINIZ
GİBİ DEĞER
VEREN BANKA**

AKBANK

(Folklor : 10)

**Baş
ağrılarına
karşı**

GRİPİN kullanınız.

GRİPİN, baş, diş, ağrı, sinir,
lumbago, romatizma, sırt ağrı,
ağrıların teskin eder. GRİPİN,
grip ve nezle başlangıcında
birçok tehlikeli önler.
GRİPİN, 4 saat ara ile
günde 3 adet
alınabilir

GRİPİN

(Yeni Ajans — 12)

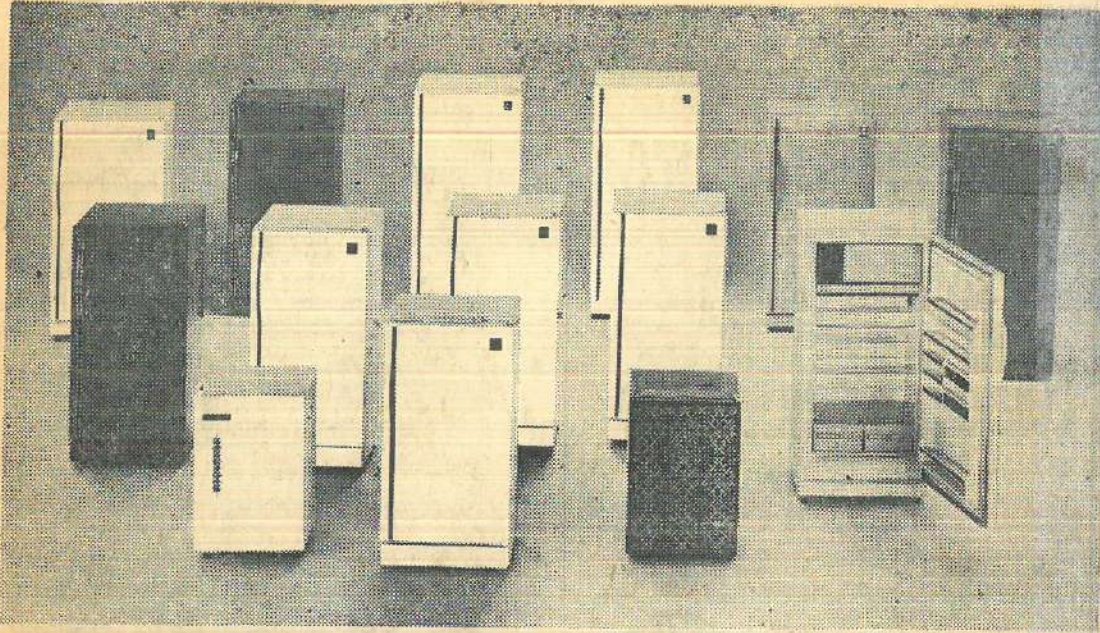
1868...1974

**ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
ZENGİN İKRAMİYE
SOSYAL HİZMET**

ASIRLIK TASARRUF BANKASI

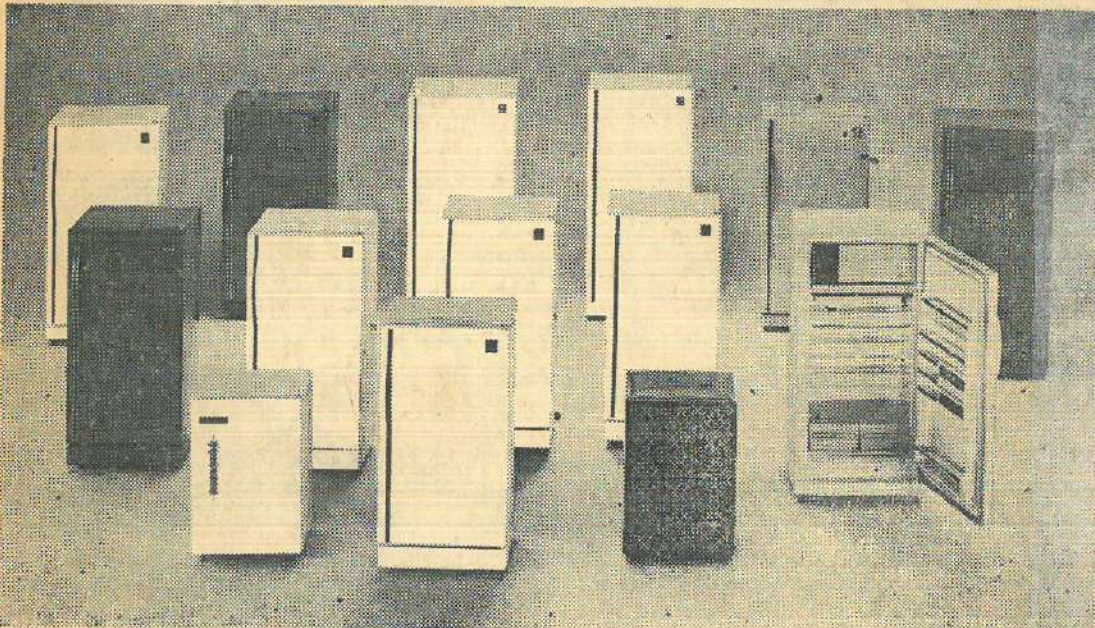
**EMNİYET
SANDIĞI**

(Basın : — 11)

buzdolabında

ARCELİK
KALİTEDE ÖNCÜ...FİYATTA ÖLÇÜ

(Yeni Ajans : — 13)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

ŞUBAT 1974

İÇİNDEKİLER :

Folklor ve Çocuk Kültü	Süleyman ARISOY
Son Kavaklı İsmail Dümbüllü ve Hayatı —2—	İ.H.
Türk Halk Müziği Araştırması ve Halûk Tarcan'ın Cevapları	T.F.A
Ağrı Mânîlerinden Bir Demet	Nail TAN
Doksan Üçüğü (Dokzancıl)	Ahmet ŞENTÜRK
Yurt dışı Halk Dansları Festivallerine Katılan Gruplarımız	Bora HİNÇER
Şamanizm Üzerine Notlar	Abdülkadir İNAN
Türklerde Başlık ve Mehîr	İhsan HİNÇER
Bitkisel Harika Bir İlâç : Asafoetida	Aysegül DEMİRHAN
Bozkır Düğünleri ve Bayrak	Ahmet PETEKÇİ
Bir Yusufeli Masalı : Kısmeti Bol Avcı	Mehmet GÖKALP

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 295

KURUŞ: 250

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

